

БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ, ФИНАНСЫ И КРЕДИТ

УДК 657.451:368.032.1

Марина Белгородцева, канд. екон. наук

Донецкий национальный университет экономики
и торговли имени Михайла Туган-Барановского,
м. Донецк, e-mail: marisadon@mail.ru

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОБЛІКУ ВИТРАТ У СТРАХОВИХ КОМПАНІЯХ

Maryna Belgorodtseva, Cand. Sc. (Econ.)

Donetsk National University of Economics and
Trade named after Mykhayilo Tugan-Baranovsky,
Donetsk, e-mail: marisadon@mail.ru

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF ACCOUNTING COSTS IN INSURANCE COMPANIES

Мета. Удосконалення понятійного апарату та класифікації витрат у страхових компаніях.

Методика. Проаналізовано підходи до сутності та класифікації витрат у страхових компаніях, зокрема витрат, пов'язаних з формуванням собівартості страхової послуги, виплати страхових сум і страхових відшкодувань за договорами страхування, витрат за достроково припиненими договорами страхування та витрат на ведення страхової справи. Обґрунтовано, що сучасні підходи до класифікації витрат призводять до розбіжностей у методиці їх обліку.

Результати. Зважаючи на прогалини в чинному законодавстві при визначенні складу витрат страховими компаніями, запропоновано розширити і затвердити перелік витрат у розрізі видів діяльності, що в подальшому забезпечить достовірність їх відображення в обліку та звітності. У складі операційних витрат страховика виділено витрати, пов'язані з виплатами за достроково припиненими договорами страхування, співстрахування та пере-страхування. Визначено розбіжності між сутністю понять «витрати страховика» і «затрати страховика».

Наукова новизна. На основі дослідження сутності витрат запропоновано визначення витрат страхової компанії. Надані рекомендації застосовувати поняття «непродуктивні витрати» щодо витрат за достроково припиненими договорами страхування. Запропоновано затвердити сформульовані терміни в нормативних документах.

Практична значущість. Визначення витрат від страхової діяльності в розрізі напрямів їх здійснення дозволить формувати об'єкти обліку витрат за видами діяльності, ураховуючи страхову специфіку, та складати фінансову звітність для потреб внутрішніх і зовнішніх користувачів для прийняття управлінських рішень.

Ключові слова: витрати, затрати, класифікація, страхові виплати, страхові компанії.

Постановка проблеми та її зв'язок із найважливішими науковими та практичними завданнями. Однією із складових фінансового результату є ви-

трати діяльності страхових компаній. Історично склалося, що витрати страхової компанії відображають використання нею коштів для забезпечення своєї діяльності й визначають два взаємопов'язані процеси: виконання зобов'язань перед страхувальниками та фінансування діяльності компанії.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Проблеми теорії та методики обліку витрат у страхових компаніях завжди викликали інтерес та стали предметом дослідження М.М. Александрової, О.В. Бондаренко, О.Д. Вовчак, О.О. Гаманкової, С.Л. Єфімова, С.В. Кулікова, В.С. Леня, Л.А. Орланюк-Малицької, В.С. Приходька, Т.А. Федорової та ін.

Проведені дослідження попередників позитивно вплинули на розвиток теоретичних засад і питань бухгалтерського обліку витрат від страхової діяльності. Проте досі не має єдиного підходу до їх визначення, класифікації та методики обліку у страхувальників.

Теоретичні, організаційні та методичні проблеми обліку витрат у страхових компаніях, недостатність їх дослідження обумовили вибір теми статті, мету, завдання та напрямки дослідження.

Мета статті. Системне вивчення сутності, класифікації та методики бухгалтерського обліку витрату страхових компаній з метою їх подальшого вдосконалення.

Виклад основного матеріалу досліджень. Сукупність витрат страхових компаній представлена двома групами: по-перше, традиційні, тобто витрати, які не відрізняються від аналогічних на інших підприємствах і в організаціях; по-друге, специфічні витрати, притаманні лише страховикам. Проте така класифікація витрат не вирішує проблеми їх обліку, оскільки витрати не згруповані за видами діяльності й не зрозуміло, на яких рахунках обліку їх необхідно відображати. Відповідно до економічного змісту витрат і з метою визначення об'єктів бухгалтерського обліку ми сформуvalи групи витрат страховика, подані на рисунку 1.

Отже, можна зробити висновок, що специфічними, притаманними лише страхуванню, є: витрати, пов'язані з формуванням собівартості страхової послуги, виплата страхових сум і страхових відшкодувань за договорами страхування, витрати за достроково припиненими договорами страхування та витрати на ведення страхової справи. Саме ці витрати від страхової діяльності слід відносити до витрат від основної (операційної) діяльності компанії.

Другою групою витрат страховиків вважаємо витрати на проведення інвестиційної діяльності, оскільки отримання й розміщення тимчасово вільних коштів страхових компаній відрізняються від підприємств інших видів діяльності, хоча ці витрати досить незначні та пов'язані з обслуговуванням розміщення страхових резервів і тимчасово вільних коштів.

Витрати від фінансової та іншої діяльності в страхових компаніях не відрізняються від аналогічних на інших підприємствах і в організаціях.

Розглянемо більш детально витрати від страхової діяльності, які досі викликають багато дискусій у спеціальній літературі.

Витрати на ведення страхової справи займають особливе місце в структурі витрат страхової компанії та складають до 60% загального розміру витрат.

Вони включають витрати, пов'язані з укладанням і обслуговуванням договорів страхування, тобто з фінансово-господарською діяльністю страховика. На розмір цих витрат впливає багато факторів, до того ж вони постійно змінюються. Саме ці витрати дозволяють варіювати у встановленні розміру страхового тарифу. Так, за рахунок їх оптимізації, економного та ефективного використання коштів, зменшення норм використання тощо можливе зниження вартості страхової послуги. Проте не можна розробити загальні рекомендації щодо їх обмеження та оптимізації. На нашу думку, аналіз відносно мінімізації цих витрат необхідно здійснювати виважено, тобто ризики оцінювати як з точки зору короткострокової, так і довгострокової перспективи, добирати працівників в компанію відповідно до кваліфікаційних вимог.

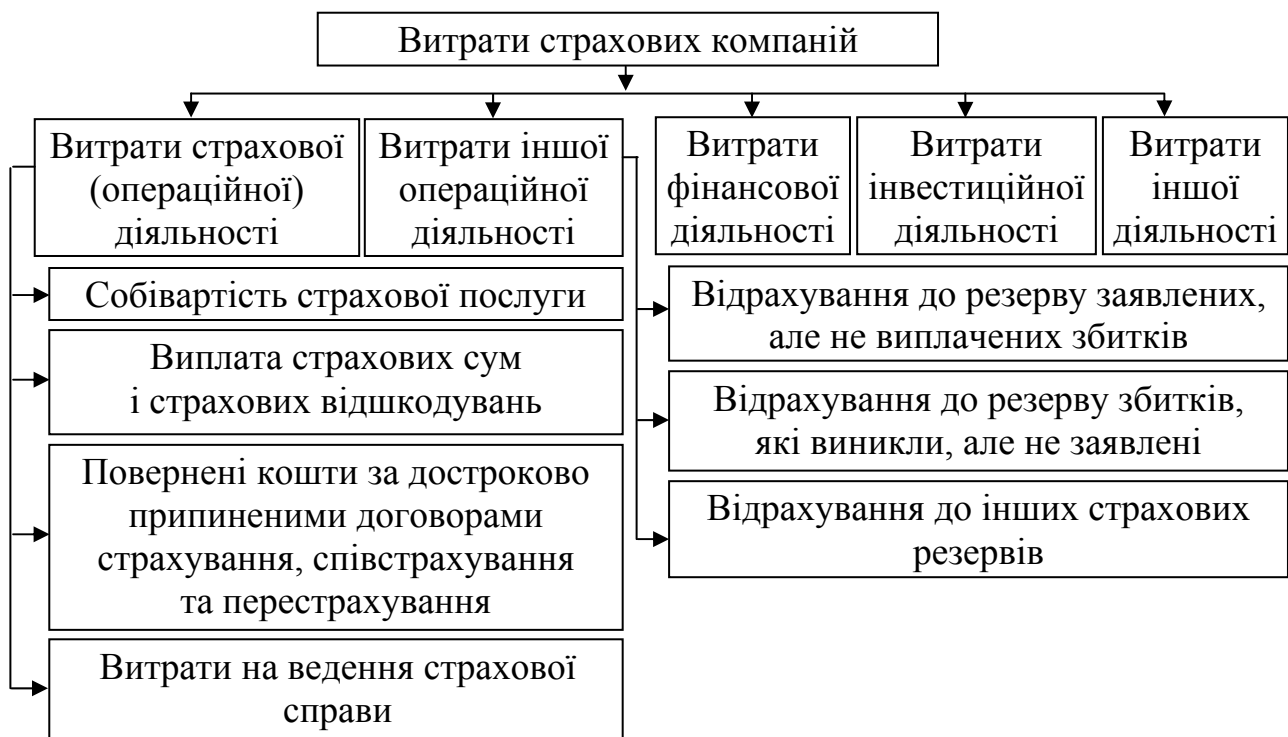

Рисунок 1 – Класифікація витрат страхових компаній за видами діяльності

Вагоме значення мають витрати на утримання страхової компанії, які враховуються при визначенні вартості на страхову послугу. Саме ці витрати та страхові виплати відрізняють витрати страхових компаній від витрат інших суб'єктів господарювання.

У світовій практиці й економічній літературі прийнято витрати на ведення страхової справи поділяють на певні види, кожен з яких має свої особливості: організаційні, аквізиційні, інкасаційні, ліквідаційні, управлінські. По суті, ці витрати являють собою не що інше, як адміністративно-управлінські витрати діяльності, які мають місце в будь-якому виді бізнесу.

Наступна складова специфічних витрат страховика, яку виокремлюють більшість зарубіжних і російських вчених, – це витрати на фінансування превентивних заходів, тобто витрати на здійснювання запобіжних заходів для зниження ризиків у страхуванні. Вони визначаються страховою компанією відповідно

до взятих на себе зобов'язань, їх розмір встановлюється та контролюється фінансовою службою страховика. Проте в Україні такі витрати не виокремлюють.

Натомість вважаємо за необхідне у складі операційних витрат страховика виділити витрати, пов'язані з виплатами за достроково припиненими договорами страхування, співстрахування та перестрахування. Такі витрати відрізняються від страхових виплат, витрат, безпосередньо пов'язаних із формуванням собівартості, а порядок їх формування обумовлений законодавством із страхування.

У нормативних документах, науковій літературі із страхування не приділяється увага визначенню та розмежуванню понять «затрати страховика» і «витрати страховика». Тому необхідно з'ясувати положення законодавчо-нормативної бази та розглянути думки економістів щодо сутності категорії «витрати» і «затрати» для встановлення приналежності дефініції «виплати» до однієї з названих категорій, оскільки це визначає особливості їх фінансового і управлінського обліку.

Нормативним документом, який визначає методологічні принципи формування в бухгалтерському обліку інформації про витрати, є П(С)БО 16 «Витрати» [10]. Відповідно до його змісту наведено визначення поняття «витрати», їх класифікація та порядок визнання. Дефініція «затрати» застосована лише у класифікації витрат операційної діяльності, одним з елементом яких є матеріальні витрати. Тобто в зазначеному стандарті не простежується чіткого розмежування досліджуваних понять, крім того, він не поширюється на страхову діяльність.

Згідно з Планом рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань та господарських операцій підприємств і організацій, виокремлюють витрати за елементами та витрати за видами діяльності. Саме до останніх і належать страхові виплати [8].

На думку М.О. Вахрушиної, «витрати – це частина затрат, що має підприємство у зв'язку з отриманням доходу, які, по суті, характеризують собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг). Затрати являють собою кошти, витрачені на придбання наявних ресурсів, що реєструються в балансі як активи підприємства і в майбутньому приносять доходи» [4].

В.Е. Керімов вважає витрати частиною затрат, які призводять до зменшення економічних вигід і визнаються такими тільки в момент визнання доходів, тобто за принципом відповідності доходів і витрат [6].

Серед підходів до вивчення цього питання варто зазначити думку Ю.А. Бабаєва та А.С. Бакаєва, які вважають, що поняття «витрати» значно ширше, ніж поняття «затрати», оскільки мова йде про витрати від різних видів діяльності [2; 3].

На думку Л.В. Нападовської, терміни «витрати» і «затрати» мають різний економічний зміст, зумовлений різними видами систем обліку (фінансового, управлінського та податкового), кожен з яких має власну мету і призначення. Затрати безпосередньо пов'язані з формуванням собівартості продукції (робіт, послуг) у процесі діяльності. У зв'язку з цим під затратами слід розуміти сукупність затрат на виробництво продукції та її реалізацію. Вартість використаних

матеріалів у фінансовому обліку визнається витратами тільки тоді, коли вироблена продукція реалізована [9].

Робимо висновок, що поняття «затрати» та «витрати» необхідно розмежовувати, при цьому під затратами розуміємо сукупну вартість витрачених матеріалів, трудових затрат, затрат, пов'язаних з експлуатацією основних засобів, нематеріальних активів та інших операційних витрат за звітний період, які не призводять до зменшення економічних вигід, а лише змінюють форму активу. Витрати ж спричиняють зменшення економічних вигід у результаті вибуття активів або збільшення зобов'язань у звітному періоді. Отже, затрати є первинними щодо витрат.

Вважаємо, що поняття «витрати» і «затрати» мають місце в страховій компанії, проте їх необхідно конкретизувати. Отже, затратами страхової компанії можна вважати такі, які безпосередньо пов'язані з укладанням договорів страхування, співстрахування та перестрахування. Це обумовлено специфікою страхової діяльності. Таке поняття затрат повністю відповідає сутності витрат на ведення страхової справи, або собівартості у вузькому розумінні. Інші види витрат страховиків, на наш погляд, не можна вважати затратами. А поняття «витрати» в страхуванні є значно ширшим, ніж поняття «затрати», оскільки включає сукупність витрат від усіх видів діяльності страхової компанії: страхової, фінансової, інвестиційної, іншої діяльності.

На основі сформульованого терміну «витрати» у П(С)БО 16 «Витрати» та з урахуванням специфіки страхової діяльності витратами страхової компанії вважаємо зменшення економічних вигід у результаті вибуття активів (як правило, у грошовій формі) або збільшення зобов'язань щодо укладених договорів страхування та інших контрагентів, що призводить до зменшення власного капіталу страхової компанії, окрім зменшення капіталу в результаті його вилучення або розподілу між власниками за звітний період.

Розглянемо більш детально сутність страхових виплат. Відповідно до ст. 9 Закону України «Про страхування», страхова виплата – грошова сума, яка виплачується страховиком відповідно до умов договору страхування за умови настання страхового випадку [5].

Віднесення страхових виплат до «витрат» або «затрат» страхової компанії є умовним.

Якщо розглядати собівартість страхової послуги в широкому розумінні, страхові виплати є її складовою. Здійснюючи витрати і затрати, страхова компанія передбачає отримання певних економічних вигід. Безумовно, при здійсненні страхування виплати за укладеними договорами страхування, перестрахування покладені в основу виконання взятих зобов'язань страховика і є очікуваними. Проте вважаємо, що розглядати їх як ресурс для отримання економічних вигід можна тільки частково, оскільки за умови настання страхового випадку страхова компанія не отримує очікуваний дохід у вигляді страхової премії або внесків. Робимо висновок, що страхові виплати не можна однозначно віднести ні до витрат, ні до затрат страхових компаній. Хоча, відповідно до наведеного визначення поняття «витрати страховика», дефініції «витрати» і «страхові виплати» зближує те, що вони призводять до зменшення економічних вигід стра-

хової компанії в результаті вибуття активів у грошовій формі або збільшення зобов'язань при нарахуванні виплат в обліку. Більш доречним до страхових виплат є застосування поняття «непродуктивні витрати».

Виходячи з наведеного та сформульованого визначення витрат страхової компанії, вважаємо за доцільне стосовно страхової діяльності ввести термін, який більш повно характеризує страхові виплати, а саме «непродуктивні витрати».

Непродуктивні витрати – зменшення економічних вигід страхової компанії, що не забезпечують отримання доходу від страхової діяльності та проявляються у зменшенні активів (як правило, у грошовій формі) у разі настання страхового випадку. Зміст терміна і його назва вказують на те, що вони не є ресурсом для отримання доходу.

Результати дослідження страхових компаній дозволяють зробити висновок, що термін «витрати страховика» позначає не тільки витрати на ведення страхової справи та інші витрати, але, імовірно, і витрати, що не приводять до отримання економічних вигід. Пропонуємо затвердити сформульований термін у положеннях нормативних документів.

На основі вивчення підходів М.М. Александрової, М.І. Бондаренко, О.О. Гаманкової, Р. Грачової, С.В. Єрмасова, С.В. Кулікова, В. Приходько, Л.Г. Скамай та ін. до формування класифікації витрат страхової компанії встановлено, що в основу класифікацій було покладено критерій їх поділу за видами діяльності. Проте кожен з економістів наводить не повний перелік витрат страхової компанії.

Діяльність страхових компаній є настільки специфічною, що потребує визначення чітких норм для їх бухгалтерського обліку та відображення у звітності. Страхові компанії складають звіт про фінансові результати, звіт про доходи та витрати страховика, декларацію з податку на прибуток відповідно до Податкового кодексу. Проте тільки для податкових цілей визначено склад витрат страховика. Оскільки всі зазначені вище витрати є об'єктами бухгалтерського обліку, необхідно чітко визначити їх склад у нормативних документах для страхової галузі.

Тому, на основі узагальнення поглядів економістів, відповідно до страхової практики та норм ст. 156.1.2 Податкового кодексу України, пропонуємо власну класифікацію витрат страховика залежно від видів діяльності, які здійснюють страхові компанії [8]. Така класифікація необхідна для цілей бухгалтерського обліку витрат страхових компаній. Більш детально розглянемо витрати від страхової діяльності, оскільки витрати від інших видів діяльності є тотожними на підприємствах і в організаціях різних галузей.

Відповідно до класифікації доходів за видами діяльності, пропонуємо витрати страховиків також розглядати в такому контексті:

1. Витрати від страхової діяльності:

- собівартість страхової послуги;
- суми збільшення розміру страхових резервів порівняно до сформованих на кінець звітного періоду з урахуванням зміни частки перестраховиків у страхових резервах;
- відрахування до централізованих страхових резервних фондів;

- відрахування у технічні резерви, інші, ніж резерв незароблених премій;
- нараховані суми виплат страхових сум і страхових відшкодувань за договорами страхування, співстрахування та перестрахування;
- суми винагороди і тантьєми за договорами перестрахування, співстрахування;
- нараховані відсотки на депоновані премії за ризиками, переданими на перестрахування;
- витрати на плату за видачу ліцензій на ведення страхової діяльності;
- частка страхових резервів, що припадає на перестрахування;
- повернені кошти за достроково припиненими договорами страхування, співстрахування та перестрахування;
- витрати на проведення страхування, у тому числі аквізиційні витрати (адміністративно-управлінські);
- витрати на оплату послуг організацій і установ за тендерну документацію, якщо такий тендер відкрито для страховика;
- витрати на проведення передпродажних і рекламних заходів з послуг у сфері страхування, які надаються страховиком;
- інші витрати від страхової діяльності.

2. Інші операційні витрати відповідно до тих видів, які безпосередньо виникають у страховій компанії: витрати від зміни вартості активів, собівартість реалізованої іноземної валюти, витрати у вигляді курсових різниць, отриманих від перерахунку страхових резервів, створених за договорами страхування і активів, якими представлені страхові резерви, якщо такі резерви й активи створені в іноземній валюті; сумнівні та безнадійні борги, штрафи, пені, неустойки, інші витрати операційної діяльності.

3. Фінансові витрати: сплата відсотків за користування кредитами, сплата відсотків за облігаціями і дивідендами.

4. Інвестиційні витрати: витрати від участі в капіталі, сплачені відсотки.

5. Витрати від іншої діяльності: витрати від неопераційних курсових різниць, уцінка необоротних активів і фінансових інвестицій, списання необоротних активів та інші витрати.

Серед представлених витрат потребують деталізації витрати на проведення страхування, які формують собівартість страхової послуги. Проте в нормативних документах не має пояснень щодо того, які саме витрати в страхових компаній треба відносити до адміністративних, витрат на збут, а які одразу слід відносити до собівартості.

Витрати страховика не розподіляються на кожну надану страхову послугу і їх не можна зіставити з отриманими доходами від реалізованого страхового продукту за кожним договором страхування. Це обумовлено терміном проведення страхування і моментом визнання доходів, формуванням страхових резервів, а також тим, що страхова компанія не знає точно, які витрати матиме за кожним договором страхування. Тому витрати страхових компаній на ведення страхової справи, а саме адміністративні, витрати на збут, інші операційні витрати, які були здійснені в поточному періоді, є витратами звітного періоду. Це є суттєвим зауваженням для обліку при визначенні фінансових результатів від

страхової діяльності. Крім того, розподіл таких витрат доцільно здійснювати для цілей управлінського обліку за центрами відповідальності.

Висновки. За результатами дослідження визначено напрями з удосконалення понятійного апарату та класифікації витрат у страхових компаніях, а саме запропоновано поняття «витрати страхових компаній», «непродуктивні витрати», систематизовано перелік витрат страховиків.

Перспективами подальших досліджень є вдосконалення методики обліку витрат.

Список літератури / References:

1. Александрова М.М. Страхування: навч.-метод. посіб. / М.М. Александрова. – К.: ЦУЛ, 2002. – 208 с.
Aleksandrova, M.M. (2002), *Strakhuvannia* [Insurance], TsUL, Kyiv, Ukraine, 208 p.
2. Бабаев Ю.А. Теория бухгалтерского учета: учеб. для вузов / Ю.А. Бабаев. – М.: ЮНИТИ, 1999. – 391 с.
Babayev, Yu.A. (1999), *Teoriya bukhgalterskogo ucheta* [Accounting Theory], YuNITI, Moscow, Russia, 391 p.
3. Бакаев А.С. Бухгалтерские термины и определения / А.С. Бакаев. – М.: Бухгалтерский учет, 2002. – 160 с.
Bakayev, A.S. (2002), *Bukhgalterskiye terminy i opredeleniya* [Accounting terms and definitions], Bukhgalterskiy ucheta, Moscow, Russia, 160 p.
4. Вахрушина М.А. Бухгалтерский управленческий учет: учеб. для вузов / М.А. Вахрушина. – М.: Финстатинформ, 2000. – 533 с.
Vakhrushina, M.A. (2000), *Bukhgalterskiy upravlencheskiy ucheta* [Management accounting], Finstatinform, Moscow, Russia, 533 p.
5. Про страхування: Закон України [від 4 жовт. 2001 р.], зі змін. і доп. // Голос України. – 2001. – 7 листопада.
Verkhovna Rada of Ukraine (2001), About insurance, The Law of Ukraine, dated October 4, 2001, with next amendments and supplements, *Holos Ukrainy*, November 7.
6. Керимов В.Э. Управленческий учет: учебник / В.Э. Керимов. – 2-е изд., изм. и доп. – М.: Дашков и Ко, 2003. – 416 с.
Kerimov, V.E. (2003), *Upravlencheskiy ucheta* [Management Accounting], Dashkov i Ko, Moscow, Russia, 416 p.
7. Про затвердження Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань та господарських операцій підприємств та організацій: Наказ МФУ [від 30 листоп. 1999 р. № 291].
Ministry of Finance of Ukraine (1999), On approval of the Instruction on the use of Chart of Accounts for assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations, dated November 30, 1999, no. 291.
8. Налоговый Кодекс Украины [от 2 дек. 2010 г. № 2755-VI] // Голос Украины. – 2010. – № 229 (№ 229-230). – 4 декабря.
Verkhovna Rada of Ukraine (2010), Tax Code of Ukraine no. 2755-VI dated December 2, 2010, *Holos Ukrainy*, 2010, no. 229 (№ 229-230), December 4.

9. Нападовська Л.В. Управлінський облік: підручник / Л.В. Нападовська. – К.: Книга, 2004. – 544 с.
Napadovska, L.V. (2004), *Upravlinskyi oblik* [Management Accounting], Kniga, Kyiv, Ukraine, 544 p.
10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», затвердж. Наказом МФУ [від 31 груд. 1999 р. № 318], зі змін. і доп.
Ministry of Finance of Ukraine (1999), Regulation (Standard) 16 “Expenses”, dated December 31, 1999, no. 318, with next amendments and supplements.

Цель. Усовершенствование понятийного аппарата и классификации расходов в страховых компаниях.

Методика. Проведен анализ существующих подходов относительно сущности и классификации расходов в страховых компаниях, а именно: расходов, связанных с формированием себестоимости страховой услуги; выплаты страховых сумм и страховых возмещений по договорам страхования; расходов по досрочно прекращенным договорам страхования и расходов на ведение страхового дела. Обосновано, что существующие подходы к классификации расходов приводят к расхождению в методике их учета.

Результаты. Исходя из недостатков в действующем законодательстве при определении состава расходов страховыми компаниями, предложено расширить и утвердить перечень расходов в разрезе видов деятельности, что в дальнейшем обеспечит достоверность их отражения в учете и отчетности. В составе операционных расходов страховщика выделены расходы, связанные с выплатами по досрочно прекращенным договорам страхования, сострахования и перестрахования. Определены различия между сущностью понятий «расходы страховщика» и «затраты страховщика».

Научная новизна. На основе исследования сущности расходов предложено определение расходов страховой компании. Рекомендовано использовать понятие «непродуктивные расходы» для обозначения расходов по досрочно прекращенным договорам страхования. Предложено утвердить сформулированные термины в нормативных документах.

Практическая значимость. Определение расходов от страховой деятельности в разрезе направлений их осуществления позволит формировать объекты бухгалтерского учета расходов по видам деятельности с учетом страховой специфики и составлять финансовую отчетность для нужд внутренних и внешних пользователей для принятия управленческих решений.

Ключевые слова: расходы, затраты, классификация, страховые выплаты, страховые компании.

Objective. To improve the definition nomenclature and classification of costs in insurance companies.

Methods. There have been analyzed existing approaches to the nature and classification of expenditures in the insurance companies, namely costs referred to the formation of the insurance service cost, payment of amounts insured as well as insurance claims under insurance contracts, costs of early discontinued insurance contracts and costs on running the insurance business. It has been substantiated that existing approaches to costs classification lead to differences in their accounting methodology.

Results. Proceeding from some weak points in the current legislation while determining the expenditure scope in insurance companies it is proposed to extend and approve the expenditure list as to the type of activity, in the future this will ensure the accuracy of recording and reporting operations. In the composition of insurer's operating expenses there have been allocated costs related to payments under early discontinued contracts of insurance, co-insurance and re-insurance. There has been determined the difference between the notions “insurer's expenses”, “insurer's costs”.

Scientific novelty. Definition of insurance company costs has been proposed on the base of the core expenses study. It is recommended to use the notion “unproductive expenditures” for costs under early discontinued insurance contracts. The given terms are suggested to be fixed in regulation documents.

Practical value. Calculation of costs due to insurance activities will make it possible to shape objects of accounting costs under types of activity and insurance specifics as well as to arrange financial statements for internal and external users’ needs for further managerial decision making.

Key words: expenses, costs, classification, insurance payments, insurance companies.

Рекомендовано до публікації д-ром екон. наук, проф. Петренко С.М. Дата надходження рукопису 10.12.2014 р.

УДК 657:339.187.6

Наталя Головченко, канд. екон. наук

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. Донецьк, e-mail: natalydon@mail.ru

МЕТОДИКА ОБЛІКУ ОРЕНДНИХ ОПЕРАЦІЙ: КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Natalya Golovchenko, Cand. Sc. (Econ.)

Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhayilo Tugan-Baranovsky, Donetsk, e-mail: natalydon@mail.ru

METHOD OF ACCOUNTING OF LEASING OPERATIONS: CRITICAL ANALYSIS AND DIRECTION OF IMPROVEMENT

Мета. Метою статті є дослідження теоретичних засад та методики обліку орендних операцій, визначення напрямків їхнього удосконалення.

Методика. У процесі дослідження використовувалися: методи логічного аналізу, синтезу, індукції і дедукції, метод системного вивчення господарських процесів, зведення та групування.

Результати. За результатами проведеного дослідження розроблено методичні засади обліково-правового відображення орендних операцій за формами їхнього прояву, що дозволяє забезпечити дотримання принципу превалювання економічної сутності над юридичною формою з одночасним відображенням в балансі лише майна, яке перебуває у власності підприємства.

Наукова новизна. Удосконалено систему рахунків синтетичного обліку орендних операцій, що сприятиме забезпеченню якісних характеристик облікової інформації щодо окремого відображення активів і зобов'язань з різним застосуванням в діяльності підприємства, впливом на його фінансову гнучкість та ліквідність.

Практична значущість полягає в розробці обґрунтованих пропозицій щодо методики обліку орендних операцій, які мають наукове та прикладне значення і можуть бути використані в практичній діяльності підприємств.

***Ключові слова:** бухгалтерський облік, оренда, орендні операції, фінансова оренда, операційна оренда, орендодавець, орендар, необоротні активи, основні засоби.*

Проблема та її зв'язок з науковими та практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку економіки, ускладненому кризовими явищами, перед багатьма українськими підприємствами стоїть проблема пошуку та залучення коштів для розширення виробництва, придбання сучасного обладнання, впровадження новітніх технологій. У ситуації, коли підприємствам складно задовольнити потреби щодо доступних кредитних ресурсів за допомогою банківської системи, оренда є одним із найбільш доступних та ефективних засобів оновлення засобів виробництва.

Недостатня дослідженість економіко-правового змісту орендних операцій, недосконалість чинного законодавства, положень (стандартів) бухгалтерського обліку спричинили існування значної кількості питань теоретичного та методичного характеру, які потребують подальшого опрацювання. Це обумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження теоретичних, методичних та організаційних аспектів обліку орендних операцій зробили вітчизняні вчені: О. Байдик, О.В. Бондар, Ф.Ф. Бутинець, Т.А. Бондар, Л.М. Братчук, О.В. Габрук, С.Ф. Голов, Л.Л. Горецька, А.П. Гринько, М.Я. Дем'яненко, А.Г. Загородній, О.М. Колесникова, С.М. Лайчук, В.Б. Москаківський, С.В. Мочерний, Л. Пантелейчук, Л.Н. Прилуцький, Ю. Проценко, О. Риндя, Я.Б. Усенко, Ф. Шамхатов, І.В. Яценко та інші провідні вчені.

Питанням теорії та практики обліку орендних операцій присвячені роботи таких закордонних фахівців, як І. Бернар, В.В. Ковальов, Ж.-К. Коллі, М.Р. Метьюс, І. Назарбаєва, М.Х.Б. Перера, С.Е. Пивоваров, Ж. Рішар, Джоел Дж. Сігел та ін.

Проведені ними дослідження проблем теоретичного і практичного характеру вплинули на розвиток бухгалтерського обліку орендних операцій. При цьому вітчизняними вченими недостатня увага приділяється удосконаленню методики обліку орендних операцій з врахуванням національних особливостей економіки і права.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження чинної методики обліку орендних операцій та визначення шляхів його удосконалення.

Виклад основного матеріалу та результати. Дослідженню методики обліку орендних операцій має передувати коректне як в юридичному, так і в економічному аспектах визначення терміна «оренда».

Узагальнення теоретичних положень щодо економічної природи оренди дало змогу визначити її як особливу форму володіння та користування майном, яке не є власністю користувача. У системі бухгалтерського обліку оренда є господарським процесом, який включає сукупність операцій, котрі виникають у зв'язку з наданням (прийняттям) у тимчасову експлуатацію необоротних матеріальних та нематеріальних активів [9].

Результати дослідження свідчать про наявність неоднозначних та суперечливих підходів до визначення видів оренди та надання їм певних ознак.

Методологічні основи формування інформації в бухгалтерському обліку про оренду необоротних активів та її розкриття у фінансовій звітності визначені П(С)БО 14 «Оренда».

Згідно П(С)БО 14 «Оренда» [6], оренду слід поділяти на фінансову та операційну відповідно до того, якою мірою ризики та вигоди, пов'язані з правом власності на орендований актив, стосуються орендодавця та орендаря. Дослідження змісту термінів «ризики» та «вигоди» відповідно до нормативно-правових документів та зіставлення ризиків та вигод, що виникають в операційній та фінансовій оренді, дозволяє зробити висновок, що в більшості випадків вони співпадають незалежно від виду оренди [1; 2; 5; 8].

Отже, у ході як операційної, так і фінансової оренди можливі ризики у формі:

- збитків унаслідок простоювання орендованого обладнання;
- збитків унаслідок застосування застарілих технологій;
- втрати доходів унаслідок зміни економічних умов.

Економічні вигоди, які можуть проявлятися у формі отримання доходів орендарем від використання орендованого майна, також можуть бути отримані від обох видів оренди. Дохід від продажу орендованого майна не може бути отриманий ні від операційної, ні від фінансової оренди.

У правовій системі України [1] приналежність зазначених ризиків і вигод визначена чітко: за звичайних умов ризики як невід'ємний елемент права власності належать орендодавцю, а вигоди від використання орендованого майна – орендарю.

Згідно викладених положень напрошується висновок, що з позиції прийняття економічних ризиків та вигод виділення фінансової та операційної оренди як окремих її видів не є обґрунтованим [10].

Згідно з чинною методикою, облік основних засобів, отриманих на умовах фінансової оренди, передбачено вести на рахунку 10 «Основні засоби». На субрахунку 152 «Придбання (виготовлення) основних засобів» рахунка 15 «Капітальні інвестиції» обліковують витрати, пов'язані з надходженнями до введення об'єкта оренди в експлуатацію [3; 4].

Одним із основних завдань бухгалтерського обліку фінансової оренди є класифікація та розподіл фінансових витрат орендарем. Розв'язання цього завдання залежить від складу мінімальних орендних платежів, які потребують спеціальних розрахунків у порядку, встановленому П(С)БО 14 «Оренда». Вони складаються з вартості об'єкта оренди, яку нами розглянуто вище, та фінансових витрат, що визначаються як різниця між сумою мінімальних орендних платежів і вартістю об'єкта фінансової оренди. Розподіл фінансових витрат між звітними періодами протягом терміну оренди здійснюється із застосуванням орендної ставки відсотка на залишок зобов'язань на початок звітного періоду. Так, орендар розмежовує вартість об'єкта оренди і розмір фінансових витрат у складі орендної плати.

У бухгалтерському обліку орендар відображає фінансові витрати по дебету субрахунка 952 «Інші фінансові витрати» та кредиту субрахунка 684 «Розрахунки за нарахованими відсотками». На субрахунку 684 обліковується нараху-

вання відсотків не тільки за використання майна, отриманого в оренду, а й використання коштів або товарів (робіт, послуг), отриманих у кредит, та інші операції. На нашу думку, для обліку зобов'язань фінансових витрат необхідно передбачити окремий аналітичний рахунок «Розрахунки з фінансової оренди». Саме він забезпечить деталізацію інформації про зобов'язання з оренди, відображеної за узагальненим субрахунком 684.

Формування інформації про зобов'язання орендаря здійснюється на рахунку 53 «Довгострокові зобов'язання з оренди» субрахунка 531 «Довгострокові зобов'язання з фінансової оренди». Формування ж поточної кредиторської заборгованості з оренди здійснюється за рахунок зменшення його довгострокових зобов'язань. Таке виокремлення зобов'язань є необхідним під час підготовки інформації для прийняття управлінських рішень та складання звітності. Це дає змогу оцінити ступінь гарантії їхнього погашення і контролювати суми оборотного капіталу підприємств.

Для обліку зносу необоротних активів призначено рахунок 13 «Знос (амортизація) необоротних активів», за кредитом якого узагальнюється інформація про нараховану амортизацію [3; 4].

Відповідно до п. 6 П(С)БО 14 «Оренда», витрати орендаря на поліпшення об'єкта фінансової оренди (модернізація, модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція тощо), що призводить до збільшення майбутніх економічних вигод, які первісно очікувалися від його використання, відображаються орендарем як капітальні інвестиції, котрі включаються до вартості об'єкта фінансової оренди.

Отримане в операційну оренду майно орендар обліковує на позабалансовому рахунку 01 «Орендовані необоротні активи» за інвентарними номерами орендодавця та вартістю, зазначеною в договорі. Оскільки право власності на майно не переходить до орендаря, то відповідно він не здійснює і капітальних вкладень. Його облік обмежується відображенням розрахунків з орендної плати.

Орендодавець за передачі об'єкта оренди у фінансову оренду списує його з балансу й отримує дохід від здійснення такого виду інвестування капіталу. Так, орендодавець, прийнявши рішення про передачу майна в оренду, згідно з П(С)БО 27 «Необоротні активи, призначені для продажу, та діяльність, що припиняється» переводить його зі складу необоротних активів у запаси, а саме, на субрахунок 286 «Необоротні активи, утримувані для продажу». Передача майна в оренду відображається по кредиту субрахунка 286 і дебету субрахунка 943 «Собівартість реалізованих виробничих запасів». На суму довгострокової кредиторської заборгованості з фінансової оренди визнається операційний дохід, що відображається за кредитом субрахунка 712 «Дохід від реалізації інших оборотних активів». Згідно чинної Інструкції із застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку описана методика застосовується для обліку операцій продажу необоротних активів [3; 4; 7].

Проведене дослідження показало необґрунтованість ототожнення процесів реалізації власних необоротних активів та надання їх у фінансову оренду. Спільними ознаками цих операцій є лише момент вибуття цих засобів із балан-

су підприємства. За реалізації необоротного активу змінюється власник, а за фінансової оренди його відчуження не відбувається.

Далі об'єкт фінансової оренди в бухгалтерському обліку орендодавця відображається як дебіторська заборгованість орендаря в сумі мінімальних орендних платежів і негарантованої ліквідаційної вартості.

Дебіторська заборгованість орендодавця відображається на рахунках 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість» і 37 «Розрахунки з різними дебіторами» [3; 4].

Повернення об'єкта фінансової оренди орендодавцю відображається в бухгалтерському обліку як зворотній продаж за звичайною ціною не нижче первісної вартості, зменшеної на суму амортизаційних відрахувань.

Вважаємо необґрунтованим, що орендодавець, який є власником майна, здійснюючи оренду майна, за бухгалтерськими даними продає його, а за умови повернення – знову купує в орендаря. Це викликає викривлення і в оподаткуванні операцій оренди.

Дослідження чинної методики обліку орендних операцій показало, що повне запозичення із зарубіжної практики методологічних основ обліку орендних операцій, які викладені у П(С)БО 14 «Оренда», призводить до стану, коли більшість операцій щодо дисконтування, розрахунку чистих інвестицій в оренду, негарантованої ліквідаційної вартості у вітчизняній практиці не застосовуються.

Відірваність норм П(С)БО 14 від реального економічного стану України обумовлює потребу удосконалення методики обліку орендних операцій.

Проведене дослідження показало доцільність поширення методичних засад обліку орендованих об'єктів лише на позабалансових рахунках на всі види оренди, що визначає особливість реалізації принципу превалювання економічної сутності над юридичною формою.

Враховуючи, що на сьогодні оренда є особливим та розповсюдженим видом господарської діяльності і виходячи з принципу суттєвості, запропоновано систему субрахунків для накопичення та систематизації інформації про основні об'єкти обліку з боку орендодавця: 185 «Необоротні активи в оренді», 136 «Знос (амортизація) необоротних активів в оренді», 378 «Розрахунки за необоротні активи в оренді», 713 «Дохід від оренди необоротних активів», 9491 «Витрати від оренди». Для обліку орендних операцій з боку орендаря до існуючих рахунків запропоновано ввести субрахунок 686 «Розрахунки за орендовані необоротні активи».

Для ефективної організації аналітичного обліку орендованих необоротних активів орендодавцем та об'єктів, прийнятих в оренду, для орендаря запропоновано до рахунків 185 «Необоротні активи в оренді» та 01 «Орендовані необоротні активи» застосування системи субрахунків, аналогічних рахункам 10 «Основні засоби», 11 «Інші необоротні матеріальні активи», 12 «Нематеріальні активи» та 15 «Капітальні інвестиції». Для аналітичного обліку амортизації майна в оренді запропоновано до рахунка 136 «Знос (амортизація) необоротних активів в оренді» ввести субрахунки 1361 «Знос необоротних матеріальних активів в оренді» та 1362 «Амортизація нематеріальних активів в оренді».

На підставі запропонованих напрямків удосконалення методики бухгалтерського обліку орендних операцій доцільно внести зміни до балансу підприємства.

Згідно з вимогами міжнародних стандартів фінансової звітності, у балансі повинні окремо відображатися елементи зі схожими характеристиками і розділятися елементи з різними характеристиками. Отже, об'єкти в оренді слід відображати в балансі окремою статтею. Саме за таких умов інформація в балансі відповідатиме ознаці доречності, яка характеризує її здатність впливати на рішення, які приймаються на її основі.

Запропонований підхід відображення орендних операцій забезпечує:

- дотримання принципу превалювання економічної сутності над юридичною формою під час відображення орендованого майна в бухгалтерському обліку (оскільки воно приносить економічну вигоду), але на позабалансових рахунках (оскільки підприємство не має права юридичної власності);

- відображення в балансі лише тих цінностей, які перебувають у юридичній власності підприємства, що сприятиме найбільш точній оцінці фінансового стану підприємства, особливо його ліквідності та платоспроможності;

- відображення в системі обліку об'єктів, які перебувають не лише в юридичній, але й економічній власності. Форма її реалізації проявляється через привласнення доходів від використання орендованого майна.

Висновки та напрямки подальших досліджень. За результатами аналізу теоретичних концепцій власності як основи до побудови бухгалтерського обліку орендних операцій, порівняння міжнародного та українського досвіду з обліку досліджених операцій розроблено методичні засади обліково-правового відображення орендних операцій за формами їхнього прояву, що дозволяє забезпечити дотримання принципу превалювання економічної сутності над юридичною формою з одночасним відображенням в балансі лише майна, яке перебуває у власності підприємства.

Прийняття викладених пропозицій теоретичного і методичного характеру сприятиме забезпеченню якісних характеристик облікової інформації щодо окремого відображення активів і зобов'язань з різним застосуванням в діяльності підприємства і, як наслідок, підвищенню ефективності прийняття управлінських рішень.

Список літератури / References:

1. Цивільний кодекс України [від 16 січ. 2003 р. № 435-IV], із змін. та доп. (у ред. № 435-15 від 6 листоп. 2014 р.).
Civil Code of Ukraine, dated January 16, 2003. no. 435-IV, with changes and additions (as amended no. 435-15, dated November 6, 2014).
2. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України [від 16 лип. 1999 р. № 966-XIV], у ред. від 15 жовт. 2014 р.
On Accounting and Financial Reporting in Ukraine: Law of Ukraine, dated July 16, 1999, no. 966-XIV, as amended on dated October 15, 2014.
3. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань та господарських операцій підприємств та організацій, затверд. наказом Міністерства

Фінансів України [від 30 листоп. 1999 р. № 291], із змін. та доп. (у ред. від 8 лют. 2014 р. № 48).

Chart of Accounts assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations, approved by the Ministry of Finance of Ukraine, dated November 30, 1999, no. 291, with changes and additions (as amended dated February 8, 2014, no. 48).

4. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань та господарських операцій підприємств та організацій, затверд. наказом Міністерства Фінансів України [від 30 листоп. 1999 р. № 291], із змін. та доп. (у ред. від 8 лют. 2014 р. № 48).

Instruction for the use of Chart of Accounts for assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations, approved by the Ministry of Finance of Ukraine, dated November 30, 1999, no. 291, with changes and additions (as amended dated February 8, 2014, no. 48).

5. Загальні вимоги до фінансової звітності: Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 1, затверд. Наказом Міністерства фінансів України [від 7 лют. 2013 р. № 73].

General Requirements for Financial Reporting: National Accounting Regulation (Standard) 1, approved by the Ministry of Finance of Ukraine, dated February 7, 2013, no. 73.

6. Оренда: Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 14, затверд. наказом Міністерства Фінансів України [від 28 лип. 2000 р. № 181], (у ред. від 27 черв. 2013 р. № 627).

Lease: Accounting Regulation (Standard) 14, approved by the Ministry of Finance of Ukraine, dated July 28, 2000, no. 181 (as amended dated June 27, 2013, no. 627).

7. Необоротні активи, призначені для продажу, та діяльність, що припиняється: Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 27, затверд. Наказом Міністерства Фінансів України [від 5 берез. 2008 р. № 498].

Fixed assets held for sale and discontinued operations: Accounting Regulation (Standard) 27, approved by the Ministry of Finance of Ukraine, dated March 5, 2008, no. 498.

8. Голов С.Ф. Бухгалтерский учет по международным стандартам: примеры и комментарии: практ. пособие / С.Ф. Голов, В.М. Костюченко. – К.: Либра, 2001. – 840 с.

Holov, S.F. and Kostiuchenko, V.M. (2001), *Bukhalterskiy uchet po mezgdu-narodnim standartam: primeri i kommentarii* [Accounting according to international standards: examples and comments], Libra, Kiev, Ukraine, 840 p.

9. Головченко Н.В. Оренда та інші види майнових відносин / Н.В. Головченко // Торгівля і ринок України: темат. зб. наук. пр. – 2006. – Вип. 21, т. 3. – С. 203-208.

Holovchenko, N.V. (2006), "Rental and other property relations", *Torhivlia i rinok Ukrainy*, Issue 21, Vol. 3, Donetsk, Ukraine, pp. 203-208.

10. Holovchenko N. Capitalization of the leasing assets within accounting in Ukraine / N. Holovchenko // *Nauka i studia*. – 2007. – № 4 (4) – P. 19-27.

Holovchenko, N. (2007), "Capitalization of the leasing assets within accounting in Ukraine", *Nauka i studia*, no. 4 (4), Przemysl, Poland, pp. 19-27.

Цель. Целью статьи является исследование теоретических основ и методики учета арендных операций, определение направлений их совершенствования.

Методика. В процессе исследования использовались методы логического анализа, синтеза, индукции и дедукции, метод системного изучения хозяйственных процессов, сводки и группировки.

Результаты. По результатам проведенного исследования разработаны методические основы учетно-правового отражения арендных операций по формам их проявления, что позволяет обеспечить соблюдение принципа преваляирования экономической сущности над юридической формой с одновременным отражением в балансе только того имущества, которое находится в собственности предприятия.

Научная новизна. Усовершенствована система счетов синтетического учета арендных операций, что будет способствовать обеспечению качественных характеристик учетной информации относительно отдельного отражения активов и обязательств с различным применением в деятельности предприятия, влиянием на его финансовую гибкость и ликвидность.

Практическая значимость заключается в разработке обоснованных предложений по методике учета арендных операций, имеющих научное и прикладное значение, которые могут быть использованы в практической деятельности предприятий.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, аренда, арендные операции, финансовая аренда, операционная аренда, арендодатель, арендатор, необоротные активы, основные средства.

Objective. This article is devoted to the investigation of economical and legal content of leasing as an object of accounting, specification of the nature of leasing operations; researching the methodological foundations of accounting of leasing, developing recommendations for improving the method of synthetic and analytical accounting of fixed assets under lease, rental payments, income and expenses.

Methods. In this investigation were used: the methods of logical analysis, synthesis, induction and deduction, the method of systematic study economic processes consolidation and grouping.

Results. The result of the investigation consists in the development of methodological principles of accounting and legal reflection of leasing transactions according to forms of their occurrence. This allows to achieve for observance of the principle of prevalence of economic substance over legal form with simultaneous reflection on the balance sheet only property that is owned by the company.

Scientific novelty. The system of accounts of synthetic accounting of lease operations, which will help to ensure the qualitative characteristics of accounting information with the separate reflection of assets and liabilities of the various applications in the enterprise, the impact on its financial flexibility and liquidity.

Practical value of the investigation is to develop proposals for reasonable method of accounting of lease operations that have scientific and practical value and can be used in practical activity.

Key words: accounting, leasing, lease operations, financial lease, operating lease, lessor, leaseholder, fixed assets.

Рекомендовано до публікації д-ром екон. наук, проф. Петренко С.М. Дата надходження рукопису 20.11.2014 р.

КОНЦЕПЦІЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ БАНКІВ

Olena Kononenko

Donetsk National University of Economics and
Trade named after Mykhayilo Tugan-Baranovsky,
Donetsk, e-mail: kononenko.e.t@yandex.ua

THE CONCEPT OF IMPROVEMENT OF THE INNOVATION MECHANISM OF THE BANKS' MANAGEMENT

Мета. Метою статті є побудова концепції інноваційного механізму управління діяльністю банків.

Методика. У процесі дослідження використано методи теоретичного узагальнення і порівняння, аналізу і синтезу (для уточнення категорії «інноваційний механізм управління», побудови концепції механізмів управління банківською діяльністю).

Результати. На підставі проведеного дослідження запропоновано визначення поняття інноваційного механізму управління, адаптовано ціннісну модель до діяльності банківської установи, подано концепцію вдосконалення механізмів управління банківською діяльністю.

Наукова новизна. Удосконалено понятійний апарат, запропонована концепція вдосконалення механізмів управління банківською діяльністю.

Практична значущість. Наведено модель механізмів управління діяльністю банку та спосіб їх сполучення і настроювання на зовнішні та внутрішні збурення з акцентом на механізми адаптації.

Ключові слова: банки, інноваційні механізми управління, концептуальна модель, ресурси банку, адаптаційні механізми.

Постановка проблеми і її зв'язок із найважливішими науковими та практичними завданнями. Сучасний економічний розвиток в умовах глобалізації та жорсткої конкуренції перейшов на інноваційний шлях, до інноваційної економіки, економіки знань. Цей перехід загострив питання ефективного управління як для окремих країн, так і для бізнесу (деяких компаній, фірм). Управління діяльністю банку з позиції забезпечення стабільного динамічного розвитку в довгостроковій перспективі потребує постійного вдосконалювання в цілому та його конкретних механізмів.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Управління діяльністю організацій і, зокрема, банків активно досліджували вчені різних країн: D. Tompson, C.B. Stabell, O.D. Fjelstad [1], A. Osterwalder [3], E. Bucherer, [2], С.Н. Хромов-Борисов [10], М.І. Крупка [8], Н.А. Нестерова [9], С.Б. Єгоричева [6], О.В. Васюренко [4], А.Д. Шнайдер [11], Л.В. Кох [7], Н.Н. Горчаков [5].

Аналіз наукових джерел показав необхідність уточнення поняття «інноваційні механізми управління» та формування для банків концепції вдоскона-

лення цих механізмів з урахуванням досягнень сучасної науки та практики, а також змін у зовнішньому середовищі.

Метою статті є побудова концепції інноваційного механізму управління діяльністю банків.

Виклад основного матеріалу досліджень. Проаналізувавши наукові роботи з менеджменту [1-5; 8-11], можна сказати, що в узагальненому вигляді механізм управління – це складова частина системи управління, яка приводить об'єкт управління до певного бажаного стану. До складу механізму управління відносять функції, методи, оргструктури, за допомогою яких через вплив і перетворення ресурсів підприємства його власники досягають своїх цілей.

Усі складові механізму управління тісно пов'язані між собою, є взаємозалежними, і модифікація або оновлення однієї складової буде викликати потребу змін у інших. Крім того, усі складові відносяться до об'єктів інновацій, що обумовлює постійну увагу до їх оновлення на основі нових досягнень управлінської науки та практики. Тому управлінський механізм підприємства або організації також можна віднести до об'єкта інновації.

Аналіз наукових економічних праць [6; 9] показав, що їх автори у своїй більшості трактують інноваційні механізми як категорію управління інноваційною діяльністю економічного об'єкта.

Як було зазначено вище, інноваційні зміни можуть відбуватися в будь-яких складових механізму управління, зокрема функціях, методах, оргструктурах певного напрямку діяльності та банку взагалі. Тому наведені визначення правильніше було б назвати не інноваційним механізмом, а механізмом інноваційної діяльності. Поняття ж інноваційних механізмів, на наш погляд, має більш широке трактування.

Визначимо поняття інноваційних механізмів як частину механізму управління, що засновані на використанні нових досягнень у сфері теорії та практики управління, які впроваджуються у банку вперше. Таким чином, якщо певна організація, зокрема банківська установа, реалізує нові ідеї, знання, чужий досвід у вигляді нових чи вдосконалених організаційно-економічних форм, моделей і стратегій діяльності, то вона впроваджує інноваційний механізм управління. Інноваційні механізми можуть доповнювати наявні системи менеджменту, замінювати їх частково або координально. Але в будь-якому разі механізми управління банком мають бути адекватними об'єкту, що управляється, відображати його цілісність і забезпечувати керованість усіма складовими.

Сучасна система механізмів управління повинна мати гнучкий і комплексний характер, орієнтуватися на постійну розробку та впровадження інновацій у всі сфери діяльності банку – від формування стратегічних цілей до повсякденної роботи з урахуванням значної невизначеності та ризикованості функціонування, що обумовлює необхідність перебудови самого механізму управління на інноваційний лад.

Будуючи механізми управління в першу чергу потрібно орієнтуватися на стратегічні цілі банку, які забезпечуються шляхом надання послуг клієнтам. Банки як бізнесові структури працюють за посередницькою моделлю, яка потребує побудови непрямих взаємовідносин між клієнтами-постачальниками та клі-

ентами-позичальниками. Авторська адаптація ціннісної моделі до діяльності банку дозволяє трактувати технологічне ядро такої моделі як основні технологічні процеси та моделі створення й надання цінностей (операційні, фінансові моделі, моделі взаємодії з клієнтами і контрагентами). До входу ядра подаються потрібні ресурси, на виході у них – ціннісні пропозиції (продукти та послуги). Продаж продуктів і послуг забезпечує доходи банку, які перерозподіляються.

Для захисту ядра від зовнішнього середовища фірма створює набір інтерфейсів, намагається передбачити майбутнє, активно впливати на середовище. Саме вибір типу технології визначає всю специфіку внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язків фірми.

Організацією процесу виробництва та продажу, перерозподілу доходів займається система управління. Відповідно до моделі створення цінностей до основних напрямків діяльності системи управління банком відносяться, з одного боку, підвищення загальних доходів банку за умови раціонального використання всіх ресурсів, а з іншого, підтримка та розвиток ціннісних пропозицій, технологічного ядра та всієї управлінської інфраструктури, зокрема адаптація її до поточного розвитку зовнішнього і внутрішнього середовища, саморозвиток з урахуванням майбутніх змін бізнесу.

Конкурентною перевагою посередницької моделі є підвищення цінності банківської мережі, кожного її учасника у залученні нових клієнтів і підвищення якості клієнтської бази [1; 10]. Стратегія зниження невизначеності – збільшення клієнтської бази. Аналіз останніх тенденцій у фінансовій сфері (у післякризовий період) виявив необхідність створення додаткових механізмів адаптації, а саме стабілізаційних, страхових фондів, для зниження невизначеності функціонування як окремих банків, так і всієї фінансової системи країни та світу.

Крім того, банківські установи мають можливість використовувати різні моделі бізнесу (ланцюгові та інтенсивні) для підвищення ефективності своєї діяльності. Аналіз та використання переваг і недоліків кожної моделі можуть підвищити адаптаційні властивості суб'єкта другого рівня відповідно до своїх ресурсів та зовнішньої ситуації. Механізм управління банком має включати відповідні засоби аналізу й оцінки ефективності сумісного використання різних базових моделей конфігурації цінностей.

Вибір моделі бізнесу пов'язаний зі складністю її реалізації та потребує певного ресурсного забезпечення. Ресурси є необхідною умовою діяльності і в той же час жорстким обмеженням у виборі та реалізації моделі бізнесу. Тому необхідно розглянути механізми управління ресурсами банку, зокрема найбільш актуальні з них у сучасних умовах. З метою спрощення розгляду згрупуємо всі необхідні для діяльності банку ресурси в чотири блоки: фінансові, людські, матеріальні, інформаційні та інтелектуальні. Без жодного ресурсу банк не може працювати, і кожним з них потрібно управляти. У той же час всі ресурси використовуються сумісно та потребують відповідних методів розподілу та управління. Пропонована модель механізмів управління та розподілу ресурсів банку в узагальненому вигляді наведена на рисунку 1.

Від механізму балансування залежить рівень витрат на функціонування банку та розміри його доходів.

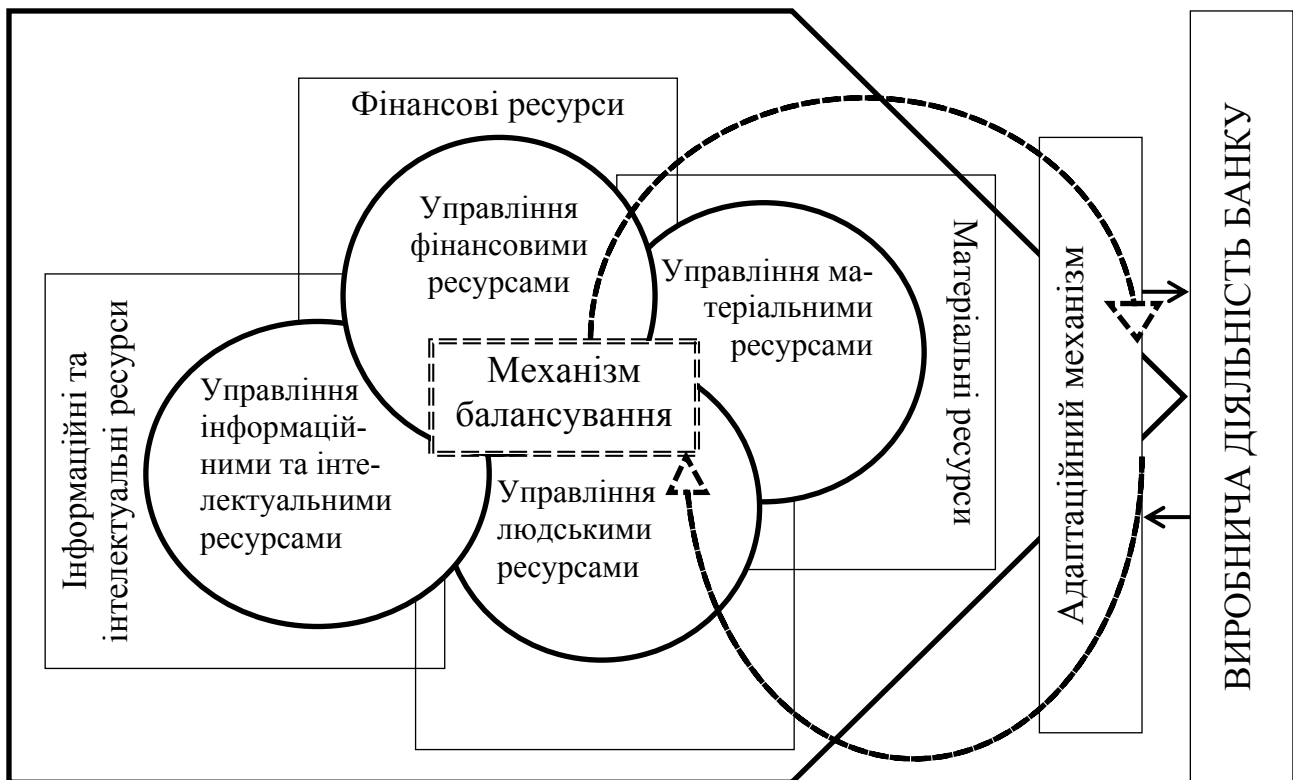

Рисунок 1 – Модель механізмів управління та розподілу ресурсів банку

Але цього замало для забезпечення стабільної роботи банківської установи. Будь-які збурення зовнішнього середовища та відхилення в діяльності внутрішнього середовища потребують оцінки ситуації та перегрупування ресурсів. Для цього необхідно мати адаптаційний механізм. Якщо розглянути форму основних ціннісних пропозицій банку, а саме вартість у явному або неявному грошовому виразі, механізми зниження невизначеності, особливо стабілізаційні фонди, то основним ресурсом банку, який потребує найбільшого захисту, є фінансові ресурси. Аналіз практичної діяльності банків у кризові періоди визначає методи адаптації, що найчастіше використовуються. До них відносяться екстенсивні методи:

- зменшення персоналу;
- зменшення матеріальних ресурсів (закриття структурних підрозділів);
- продаж інтелектуальних ресурсів.

Менш очевидними є інтенсивні методи адаптації, які більшою мірою використовують для адаптації до майбутніх умов розвитку та потребують відповідних інноваційних механізмів управління, зокрема:

- використання людських ресурсів;
- використання інтелектуальних ресурсів.

У процесі розгляду ціннісної моделі банку та необхідних методів для її реалізації було визначено необхідність управління діяльністю в часі. Ураховуючи останнє, можна виокремити такі горизонти, як довгостроковий (3-5 років), середньостроковий (1 рік), короткострокові (щоквартальний, щомісячний, щоденний). Цим горизонтам відповідають такі види діяльності, як аналітична, планова, моніторингова, що відносяться суто до управлінської, та щоденна ви-

робнича діяльність у поєднанні з відповідною управлінською діяльністю. Для кожного горизонту використовують свої механізми управління, подані на рисунку 2, зв'язок між якими здійснюється через методи трансформації планових показників і механізм контролю, аналізу та оцінки виконання поточних планів та їх вплив на виконання перспективних планів.

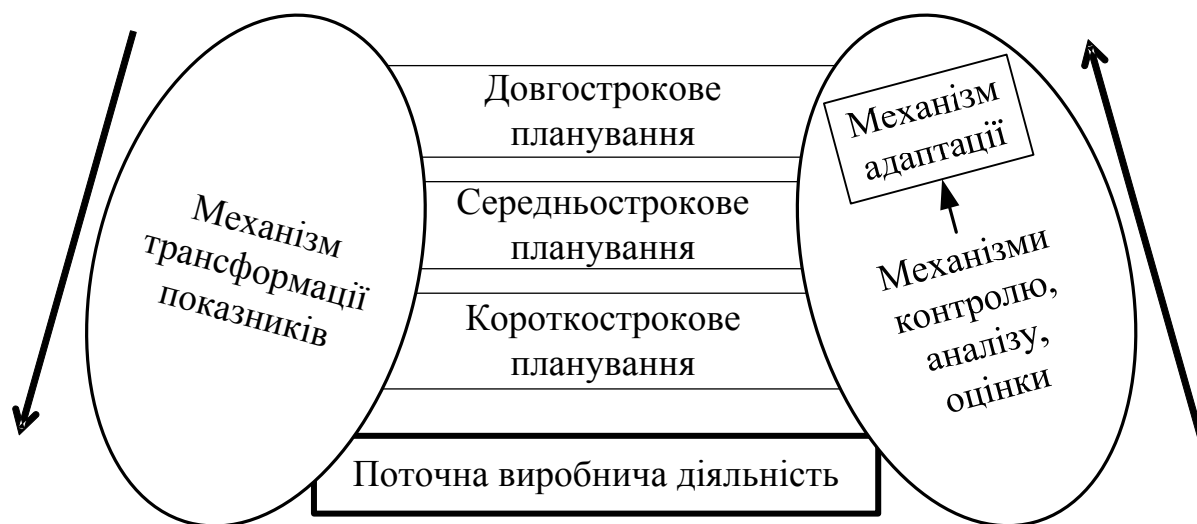

Рисунок 2 – Модель механізму управління банком у часовому розрізі

Відхилення від критеріїв виконання планів пов'язані з оцінкою необхідності змін на тому чи іншому горизонті планування та коригуванням планів. На нашу думку, для коригування планів має бути спеціальний механізм адаптації, який повинен забезпечити мінімізацію збурень у поточній діяльності з утриманням у фокусі стратегічної мети діяльності банку. Так, для короткострокового горизонту можливі, наприклад, такі дії:

- коригування ціннісних пропозицій;
- перегрупування ресурсів.

Для інших часових періодів можливі дії:

- коригування ціннісних пропозицій;
- коригування ресурсів;
- використання нових технологій;
- використання нових бізнес-моделей.

Аналіз механізмів управління за вищенаведеними критеріями дозволяє побудувати перелік механізмів у відповідних розрізах, спосіб їх сполучення та налагодження на зовнішні та внутрішні збурення. Але потрібно враховувати, що всі ці розрізи показують різні аспекти роботи однієї системи управління зі своєю сукупністю механізмів, які повинні працювати у повній злагоді і мати свої власні адаптаційні механізми. Отже, пропонуємо концептуальну модель механізмів управління банком, подану на рисунку 3.

Банк – відкрита система, яка працює у мінливому зовнішньому середовищі, тому механізми управління банківською установою повинні доповнюватися механізмами взаємодії з цим середовищем.

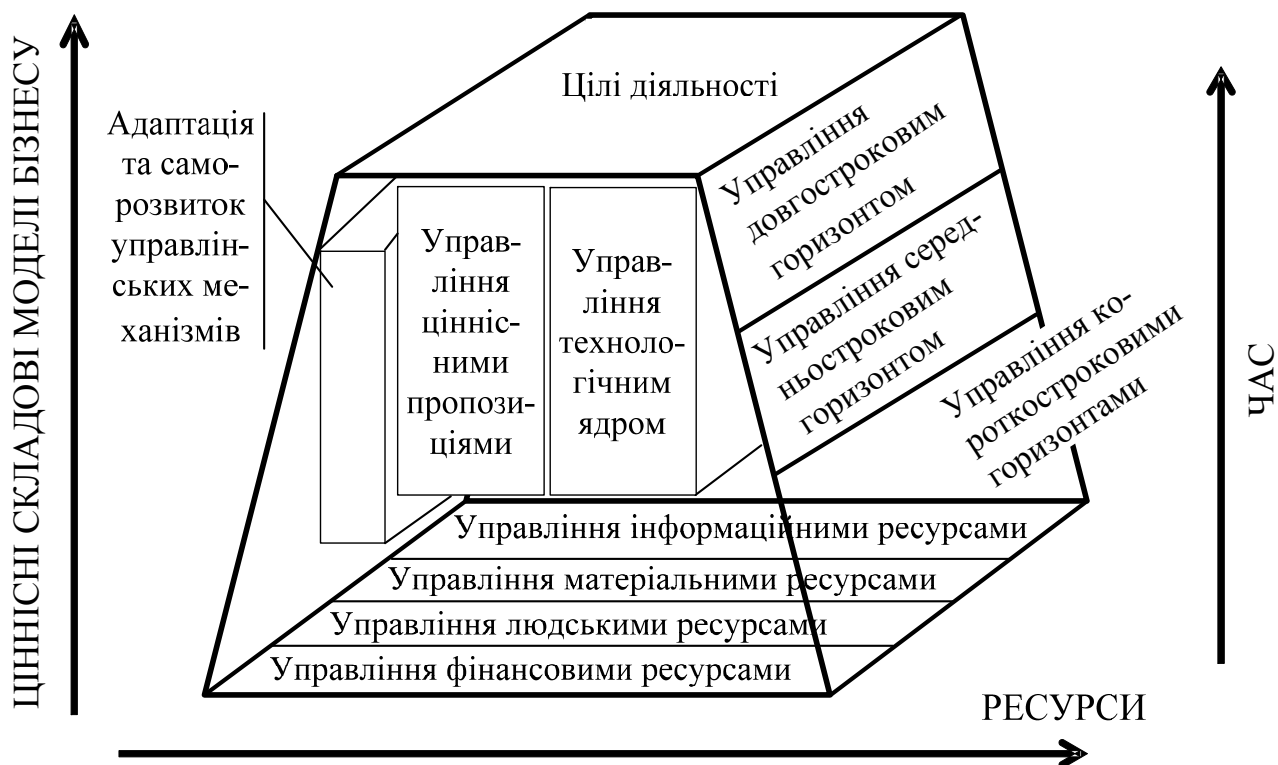

Рисунок 3 – Концептуальна модель механізмів управління банком

Численні дослідження [3-11] доказують, що найбільші збурення в діяльності банків і невизначеність розвитку зумовлені зовнішніми подіями.

Усі адаптаційні механізми управління банком повинні бути спрямовані на:

- забезпечення усталеності;
- переведення системи в новий стан відповідно до стратегічних цілей згідно з умовами зовнішнього середовища.

Саме акцент на механізми адаптації в концептуальній системі механізмів управління банком дасть можливість виокремити ресурси та методи протидії невизначеності розвитку, що відображено на рисунку 4.

Розглянемо діяльність універсальних банків з позицій викладених теоретичних положень.

Виробнича діяльність банків пов'язана з організацією фінансових відносин між клієнтами, що зумовлює особливості управління банківською діяльністю – забезпечення фінансового благополуччя клієнтів і власного фінансового благополуччя. Тому першочергова увага при управлінні банківською установою приділяється фінансовому менеджменту.

Фінансова стабільність і активний розвиток є основною перевагою для клієнтів і основою для звернення до банку. Тому подальша увага буде приділена використанню фінансових ресурсів банку для забезпечення стабільного розвитку останнього.

Механізми управління фінансовими ресурсами найтіснішим чином пов'язані з усіма іншими ресурсами банку в будь-якому часовому періоді і є підґрунтям для створення ціннісних пропозицій клієнтам. Крім того, фінансові показники є найбільш універсальною одиницею вимірювання інших ресурсів банків-

ської установи, що дає можливість їх використання для побудови узагальненої та деталізованих моделей діяльності та планів їх реалізації.

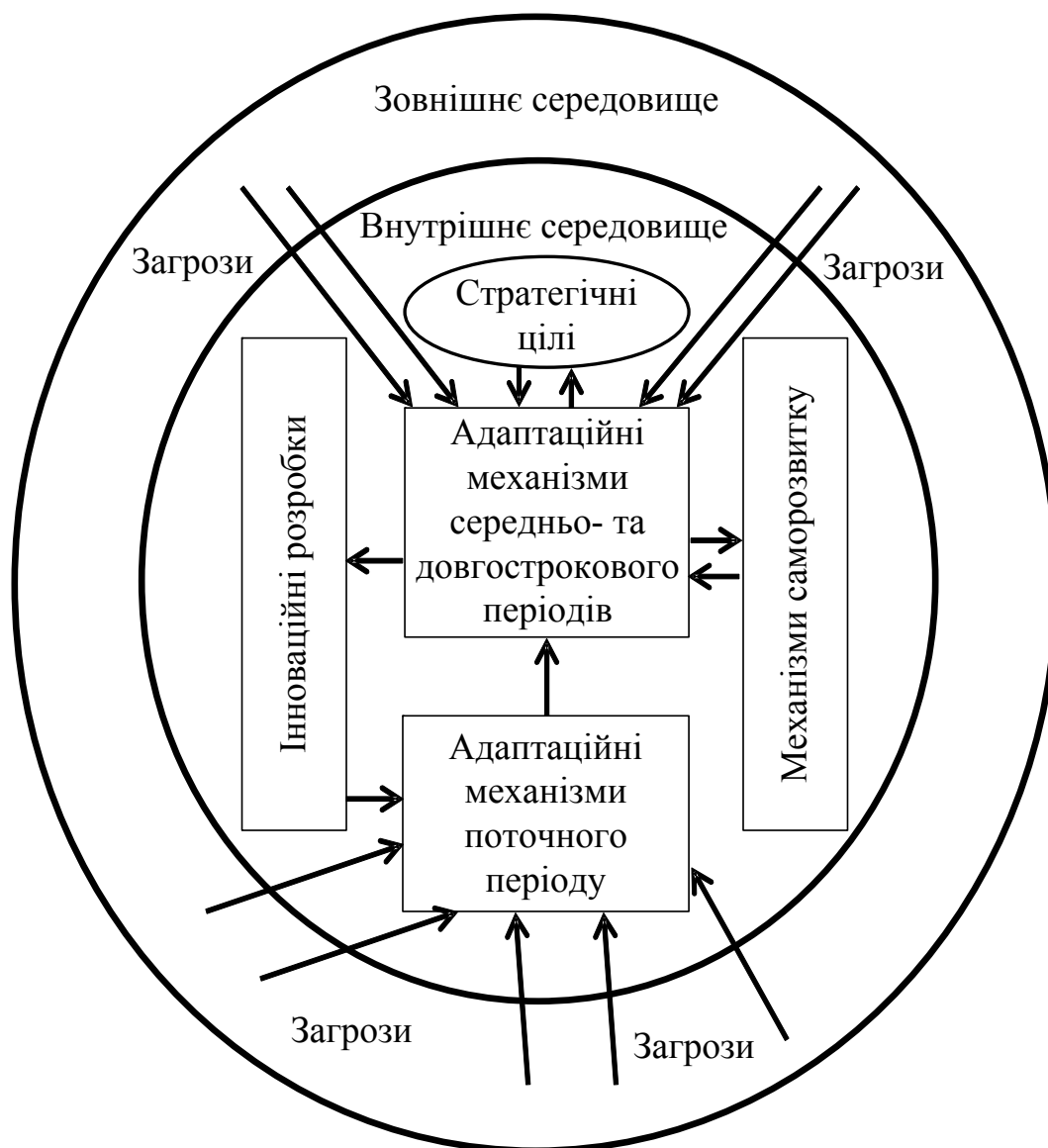

Рисунок 4 – Система адаптаційних механізмів управління банком

Фінансові ресурси характеризуються високою динамічністю. Використання інших ресурсів у багатьох випадках залежить від наявності саме фінансових ресурсів, тому адаптаційні механізми управління банком безпосередньо пов'язані з фінансовим менеджментом.

Сучасний економічний розвиток визначається постійним підвищенням рівня невизначеності, що потребує використання нових, інноваційних механізмів управління, акцентованих на подолання факторів невизначеності та адаптації до нових умов зовнішнього середовища. Необхідні як швидкі дії реагування, так і орієнтовані на перспективу. Миттєве переведення банківської установи до нового стану, узгодженого з новими умовами діяльності, є неможливим і потребує попередньої підготовки. Тому необхідне формування злагодженої системи адаптаційних механізмів фінансового менеджменту банку.

Крім того, складовою механізму управління є наявність відповідних ресурсів, у першу чергу фінансових. Їх формування можливе за умови використання найбільш доходних напрямків діяльності. Загальний аналіз результатів діяльності банківських установ, економічний та політичний розвиток країни обумовлює основні напрямки діяльності: на ринку грошей (кредитних зобов'язань тривалістю до одного року), на ринку споживчого кредиту та деякою мірою на ринку капіталів.

Основні доходи банки одержують за рахунок зростання процентних і комісійних доходів. Так, за даними НБУ процентні доходи банків складають найбільшу частку в загальних доходах банківських установ (у 2013 році вони склали 76,9%). Спостерігається незначне підвищення доходів від продажу цінних паперів. Це означає, що найбільш актуальними для банківської діяльності на сьогодні є кредитно-депозитна діяльність і управління нею. Саме ця діяльність та її подальший розвиток можуть значною мірою сформувати необхідні адаптаційні ресурси.

Таким чином, у результаті аналізу концепцій удосконалення інноваційних механізмів організації та управління банком було уточнено поняття «інноваційні механізми управління», адаптовано модель створення цінностей до банківської діяльності, запропоновано модель механізмів управління діяльністю банку та спосіб їх сполучення і настроювання на зовнішні та внутрішні збурення з акцентом на механізми адаптації.

Список літератури / References:

1. Stabell C.B. Configuring value for competitive advantage: on chains, shops and networks / C.B. Stabell, O.D. Fjelstad // *Strategic Management Journal*. – 1998. – Vol. 19.
Stabell, C.B. and Fjelstad, O.D. (1998), Configuring value for competitive advantage: on chains, shops and networks, *Strategic Management Journal*, Vol. 19.
2. Bucherer E. Creativity and innovation management / E. Bucherer, U. Eisert, O. Gassmann // Blackwell Publishing Ltd. – 2012. – Vol. 21, no. 2. – P. 183-198.
Bucherer, E., Eisert, U. and Gassmann, O. (2012), Creativity and innovation management, *Blackwell Publishing Ltd*, Vol. 21, no. 2, pp. 183-198.
3. Osterwalder A. Business Model Generation / A. Osterwalder, Yv. Pigneur. – New Jersey: Wiley, 2010. – 280 p.
Osterwalder, A. and Pigneur, Yv. (2010), Business Model Generation, Wiley, New Jersey, USA, 280 p.
4. Васюренко О.В. Банківський менеджмент / О.В. Васюренко. – К.: Академія, 2009. – 320 с.
Vacurenko, O. (2009), *Bankivskyi menedzement* [Century Bank management], Akademiia, Kiev, Ukraine, 320 p.
5. Горчаков Н.Н. Эффективность деятельности многопрофильного коммерческого банка: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.10. – Саратов, 2010. – 16 с.
Gorchakov, N.N. (2010), "The effectiveness of the multi Commercial Bank", Abstract of dissertation of candidate of economic sciences, Finance, money circulation credit, Saratov, Russia.

6. Єгоричева С.Б. Банківські інновації: навч. посіб. / С.Б. Єгоричева. – К.: Центр навч. л-ри, 2010. – 208 с.
Yehorycheva, S.B. (2010), *Bankivski innovatsii* [Banking innovation], Tsentr navch. l-ry, Kiev, Ukraine, 208 p.
7. Кох Л.В. Принципы и механизмы повышения эффективности банковской деятельности на основе использования инноваций: автореф. дис. ... д-ра экон. наук. – Иваново, 2010. – С. 21.
Kokh, L.V. (2010), “Principles and mechanisms to improve the efficiency of banking activities through the use of innovation”, Abstract of dissertation of doctor of economic sciences, Ivanovo, Russia.
8. Крупка М.І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України / М.І. Крупка. – Л.: Видав. центр Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2011. – 608 с.
Krupka, M.I. (2011), *Finansovo-kredytnyi mekhanizm innovatsiinoho rozvytku ekonomiky Ukrainy* [Financial and credit mechanism innovation development of economy of Ukraine], Vidav. tsentr Lviv.nath. un-tu im. I. Franka, Lviv, Ukraine, 608 p.
9. Нестерова Н.А. Інноваційний менеджмент: навч.-метод. посіб. / Н.А. Нестерова. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2012. – 464 с.
Nesterova, N.A. (2012), *Innovatsiinyi menedzment* [Innovation management], DonNUET, Donetsk, Ukraine, 464 p.
10. Хромов-Борисов С.Н. Инструменты стратегического менеджмента / С.Н. Хромов-Борисов // Стратегический менеджмент. – 2008. – № 4(04), ч. III. – С. 258-270.
Khromov-Borisov, S.N. (2008), “Strategic Management Tools”, *Strategic Management*, no. 4 (04), Part III, pp. 258-270.
11. Шнайдер А.Д. Формирование инновационных механизмов реорганизации структур корпоративного типа: автореф. дис. ... канд. экон. наук. – СПб., 2011. – 16 с.
Schneider, A.D. (2011), “Formation of innovative mechanisms such as the reorganization of corporate structures”, Abstract of dissertation of candidate of economic sciences, St.-Petersburg, Russia.

Цель. Целью статьи является построение концепции инновационного механизма управления деятельностью банков.

Методика. В процессе исследования использованы методы теоретического обобщения и сравнения, анализа и синтеза (для уточнения категории «инновационный механизм управления», построения концепции механизмов управления банковской деятельностью).

Результаты. На основании проведенного исследования предложено определение понятия инновационного механизма управления, адаптирована ценностная модель к деятельности банковского учреждения, представлена концепция усовершенствования инновационных механизмов управления банковской деятельностью.

Научная новизна. Усовершенствован понятийный аппарат, предложена концепция усовершенствования механизмов управления банковской деятельностью.

Практическая значимость. Предложена модель механизмов управления деятельностью банка, способ их сочетания и настройки на внешние и внутренние возмущения с акцентом на механизмы адаптации.

Ключевые слова: банки, инновационные механизмы управления, концептуальная модель, ресурсы банка, адаптационные механизмы.

Objective. The aim of the article is the construction of the concept of the innovation mechanism of the banks' management.

Methods. In the research process used: methods of theoretical generalization and comparison, analysis and synthesis (for details of the category "innovative management mechanism", the concept of governance arrangements in banking activities).

Results. On the basis of the conducted research the proposed definition of innovative management mechanism, adapted from value model to the activities of banking institutions, proposed the concept of improvement of mechanisms of control of banking activities.

Scientific novelty. Improved conceptual framework, proposed the concept of improvement of mechanisms of control of banking activities.

Practical value. The proposed model of the mechanisms of management of the Bank and the method of their connection and adjustment to external and internal perturbations, with emphasis on the mechanisms of adaptation.

Key words: banks, innovative governance mechanisms, conceptual model, the resource Bank, adaptation mechanisms.

Рекомендовано до публікації д-ром екон. наук, проф. Орловою В.О. Дата надходження рукопису 26.11.2014 р.

УДК 340.134 (313)

Ольга Некрасова

Донецкий национальный университет, г. Донецк,
e-mail: olga_nekrasova@ukr.net

ИМПЕРАТИВЫ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО РЫНКА ФИНАНСОВЫХ УСЛУГ

Olga Nekrasova

Donetsk National University, Donetsk,
e-mail: olga_nekrasova@ukr.net

THE IMPERATIVES OF DEVELOPMENT OF NATIONAL FINANCIAL SERVICES MARKET

Цель. Цель статьи заключается в изучении современных тенденций развития национального рынка финансовых услуг, определении основополагающих императивов развития мирового и национального рынка финансовых услуг, а также формировании антикризисной стратегии развития.

Методика. В процессе исследования использовались методы теоретического обобщения и сравнения, анализа и синтеза (для выявления существенных характеристик национального рынка финансовых услуг), методы компонентного анализа (для формирования антикризисной стратегии развития одного из финансовых посредников рынка финансовых услуг).

Результаты. На основе проведенного исследования определены основополагающие императивы развития мировых рынков финансовых услуг: интернационализация финансо-

вых рынков и глобализация финансовых потоков; усиление концентрации денежно-промышленного капитала; расширение сферы деятельности финансовых корпораций; активизация торговой деятельности нефинансовых корпораций по оказанию финансовых услуг. А также выявлены факторы, определяющие существенные характеристики национального рынка финансовых услуг на макроэкономическом уровне, его организационную и институциональную структуру, а также механизм взаимодействия между его элементами (отдельными специализированными финансовыми институтами, финансовыми активами, субъектами хозяйствования, законодательными органами и определенными устоявшимися связями между участниками рынка). Предложена антикризисная стратегия развития одного из финансовых посредников рынка финансовых услуг, в том случае, если рынок не выполняет своей основной функции.

Научная новизна. Выявлены существенные характеристики национального рынка финансовых услуг, на основе которых сформирована антикризисная стратегия развития финансовых посредников рынка финансовых услуг, которая, в отличие от существующих, позволит выжить финансовым посредникам в условиях кризиса и получить положительный финансовый результат, что обеспечит их конкурентоспособность и эффективность деятельности рынка финансовых услуг в целом.

Практическая значимость. Полученные результаты направлены на обобщение современных тенденций развития национального рынка финансовых услуг и определение основополагающих императивов развития мирового рынка финансовых услуг, с учетом которых предложена антикризисная стратегия развития.

Ключевые слова: рынок финансовых услуг, императивы рынка финансовых услуг, финансовые посредники, антикризисная стратегия.

Постановка проблемы в общем виде. Современные тенденции развития национального рынка финансовых услуг взаимосвязаны с некоторыми особенностями функционирования мировых рынков финансовых услуг, среди которых можно выделить следующие императивы их развития: интернационализация финансовых рынков и глобализация финансовых потоков; усиление концентрации денежно-промышленного капитала; расширение сферы деятельности финансовых корпораций; активизация торговой деятельности нефинансовых корпораций по оказанию финансовых услуг.

Рынок финансовых услуг является сложной системой, основной функцией которого является мобилизация и перераспределение временно свободных денежных средств в производственную и социальную сферу, а также на цели развития экономики страны. Выполнение этой и других функций рынка финансовых услуг (информационной, регулирующей, ценообразующей, поддержания ликвидности и др.), зависит от ряда фундаментальных факторов (с определенным вектором развития) [5, с. 9].

Данные факторы в течение довольно длительного времени (5 и более лет) определяют существенные характеристики рынка финансовых услуг на макроэкономическом уровне, его организационную и институциональную структуру, а также механизм взаимодействия между его элементами (отдельными специализированными финансовыми институтами, финансовыми активами, субъектами хозяйствования, законодательными органами и определенными устоявшимися связями между участниками рынка).

Анализ последних исследований и публикаций. На сегодняшний день существуют лишь отдельные исследования, посвященные некоторым аспектам

государственного регулирования национального рынка финансовых услуг. Так, на научном уровне рассмотрены вопросы государственного регулирования деятельности отдельных субъектов, оказывающих финансовые услуги (И. Андрущенко, 2001; Ю. Сенникова, 2003; А. Попова, 2006), некоторые сегменты национального рынка финансовых услуг (Н. Кузнецова, И. Назарчук, 1998; С. Василенко, 2001; И. Андрущенко, 2002; Д. Кознов, 2002, А. Онуфриенко, 2002), конкретные виды финансовых отношений, возникающих на данном рынке (С. Кузьмина, 2003; В. Корнеев, 2003), проанализированы особенности деятельности отдельных регулирующих органов государства в этой сфере (А. Онуфриенко, 2002; В. Зайцева, 2002, А. Близнюк, 2006; О. Лозовая, 2007; Унинец-Ходаковская, 2009) [5-10].

Выделение нерешенной проблемы. Приведенные научные разработки, безусловно, внесли определенный вклад в развитие национального рынка финансовых услуг, однако их малая численность и отсутствие обобщения полученных результатов не дают возможности сформировать целостную картину существующего механизма государственного регулирования рынка финансовых услуг как единого организованного рынка, с учетом внутренних и внешних фундаментальных факторов влияния на него.

В связи с этим актуальным является изучение вопросов, связанных с особенностями влияния фундаментальных факторов на рынок финансовых услуг, его структуру, роль и функции. Более углубленного анализа требуют и вопросы, связанные с выявлением основополагающих императивов развития мировых рынков финансовых услуг: интернационализация финансовых рынков и глобализация финансовых потоков; усиление концентрации денежно-промышленного капитала; расширение сферы деятельности финансовых корпораций; активизация торговой деятельности нефинансовых корпораций по оказанию финансовых услуг.

Еще одним важным аспектом, который требует более детального исследования, является проблема выявления факторов, определяющих существенные характеристики национального рынка финансовых услуг на макроэкономическом уровне, его организационную и институциональную структуру, а также механизм взаимодействия между его элементами (отдельными специализированными финансовыми институтами, финансовыми активами, субъектами хозяйствования, законодательными органами и определенными устоявшимися связями между участниками рынка). Решение данных вопросов возможно путем разработки антикризисных стратегий развития различных финансовых посредников рынка финансовых услуг в том случае, если рынок не выполняет своей основной функции, что, в свою очередь, позволит им выжить в условиях кризиса и получить положительный финансовый результат, обеспечивая тем самым их конкурентоспособность и эффективность деятельности рынка финансовых услуг в целом.

Цель исследования состоит в выявлении сущности и специфики развития национального рынка финансовых услуг и формировании при этом целостной картины существующего механизма государственного регулирования рынка финансовых услуг как единого организованного рынка, с учетом внутренних

и внешних фундаментальных факторов влияния на него, путем разработки антикризисных стратегий развития различных финансовых посредников рынка финансовых услуг, в том случае, если рынок не выполняет своей основной функции, что, в свою очередь, позволит им выжить в условиях кризиса и получить положительный финансовый результат, обеспечивая тем самым их конкурентоспособность и эффективность деятельности рынка финансовых услуг в целом.

Изложение основного материала исследования. Фундаментальные факторы могут быть внешними по отношению к национальному рынку финансовых услуг и внутренними, оказывающими влияние, как на структуру рынка финансовых услуг, так и на экономические и социальные интересы экономических субъектов и страны в целом, как показано на рисунке 1.

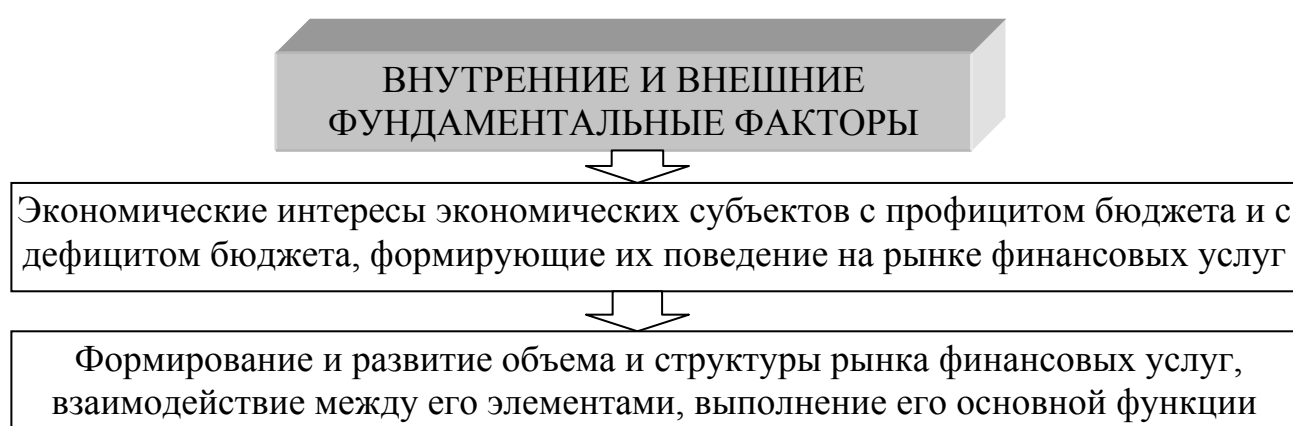

Рисунок 1 – Схема влияния фундаментальных факторов на рынок финансовых услуг

Определение же данных факторов, а также характера их влияния на рынок финансовых услуг позволяет формировать антикризисные стратегии развития рынка в том случае, если рынок не выполняет своей основной функции [1-4].

Так, на фундаментальном уровне на национальный рынок финансовых услуг могут воздействовать следующие императивы (показанные в таблице 1), выделенные из общеизвестных внешнеэкономических факторов влияния на экономику страны.

Политическая и социальная стабильность. Тип экономической и политической системы. Структура и особенности форм собственности. Рынок финансовых услуг основан на оказании услуг по привлечению временно свободные денежных средств от экономических субъектов с профицитом бюджета и оказанию услуг по размещению временно свободных денежных средств – экономическим субъектам с дефицитом бюджета. И поэтому, чем более рыночной является модель экономической системы в стране, тем менее централизованы политические, экономические и социальные решения, и тем больше экономических единиц имеют право действовать на рынке, используя ресурсы в товарной форме, что даст возможности для развития и роста рынка финансовых услуг.

Таблица 1 – Императивы, оказывающие воздействие на национальный рынок финансовых услуг

Группа внешнеэкономических факторов влияния	Фундаментальные факторы, принадлежащие группе
Тип общества, его формационная принадлежность	Политическая и социальная стабильность. Тип экономической и политической системы. Структура и особенности форм собственности
Социальные и культурные особенности населения	Модель экономико-правового поведения населения. Религиозный фактор влияния на экономику страны
Уровень развития экономики	Степень близости к ведущим индустриальным странам. Конкурентоспособность финансового рынка и страны в целом
Структура экономики	Финансовая и отраслевая структура макроэкономики. Финансовая глубина макроэкономики
Цикличность экономики	Долгосрочные циклы мировой экономики. Внутри-страновые экономические циклы
Взаимозависимость рынков	Зависимость от ведущих мировых финансовых рынков. Взаимосвязь и взаимозависимость с другими рынками внутри страны.
Особенности рынка финансовых услуг	Жизненный цикл финансовой услуги, финансовых активов и финансовых посредников. Проблемы в организации рынка
Политика государства	Финансово-экономическая политика государства

Ключевое значение в развитии рынка финансовых услуг имеет политическая и социальная стабильность, на основе которых формируются масштабные рынки финансовых услуг, способные удовлетворять потребности в финансовых услугах и спрос на финансовые активы. Так, из практики нашей страны: частые социальные взрывы и политические перевороты решают вопрос о модели политической и экономической системы страны, в которых ни одна из таких моделей не имеет большинства голосов населения. Такие рынки становятся спекулятивными, с незначительными объемами инвестиций из-за критических рисков потерь. С другой стороны, директивная экономика, имеющая расширяющийся рыночный сегмент, политическую и социальную стабильность, способна создавать крупные финансовые рынки, привлекающие как крупных иностранных инвесторов, так и внутренних розничных торговцев (пример – экономика Китая).

Что касается структуры и особенностей форм собственности, то они определяют систему экономических интересов в стране и формируют спрос на финансовые активы и структуру рынка финансовых услуг. Преобладание крупных собственников финансовых активов и их экономических интересов неизбежно ведет к сжатию рынка финансовых услуг и упрощению его структуры (например, вымывание из оборота акций). И, наоборот, чем более раздробленной является собственность на ресурсы (с постоянным движением прав на них), тем объемнее и сложнее рынки финансовых услуг.

Модель экономико-правового поведения населения. Религиозный фактор влияния на экономику страны. Модели экономико-правового поведения населения различных стран зависят от норм права, правовых обычаев, традиций, стереотипов, религии, особенностей этнопсихологии и т.д. В каждой конкретной стране модель экономического, правового и финансового поведения населения формируется из интересов, свойственных «экономическому человеку» неоклассической модели, из интересов собственника, обращенного к возможности присваивать прибавочный продукт, в марксистской теории, из стереотипов, возникающих в «коллективистском поведении» институционализма, из социокультурных, в т.ч. религиозных традиций, часто подменяющих рациональное экономическое поведение индивида иррациональным («социальная экономика», «поведенческие финансы» и т.д.) [7, с. 468].

Степень близости к ведущим индустриальным странам. Конкурентоспособность финансового рынка и страны в целом. Конкурентоспособность финансового рынка – это комплекс его преимуществ и недостатков в сравнении с другими рынками, формирующий определенный уровень его риска, ликвидности и доходности и определяющий степень привлекательности рынка для неспекулятивных инвесторов в сравнении с другими рынками. Все рынки конкурируют друг с другом за ресурсы инвесторов, торговую активность, объемы предоставляемых услуг. Финансовые рынки, обладающие малой операционной способностью, отличающиеся неоправданно высокими рисками и нарушениями в честности и справедливости механизма ценообразования, неизбежно привлекают преимущественно спекулятивных инвесторов, постоянно проигрывают в объемах торговой активности, денежных ресурсов, поступающих для перераспределения.

Внутренние рынки финансовых услуг начинают сжиматься за счет ухода за рубеж отечественных инвесторов, эмитентов и торговой активности по финансовым активам, выпущенных резидентами. Не развиваются или даже начинают сокращать свою деятельность брокерские, дилерские компании и другие профессиональные участники внутреннего рынка финансовых услуг. Усиливается зависимость национального рынка от спекулятивных иностранных инвесторов, от движения внешних рынков, очень высокой становится волатильность рынка, а ликвидность – незначительной.

Конкурентоспособность национального рынка финансовых услуг ограничивается «сверху» конкурентоспособностью страны. Конкурентоспособность страны, рассматриваемая с разных точек зрения (от уровня экономического развития, платежеспособности и странового риска до уровня развития человеческого фактора), имеет надежную многолетнюю базу измерений, осуществляемых международными институтами. В итоге конкурентоспособность рынка финансовых услуг может иметь количественную оценку, сопоставимую с другими странами и дающую один из ответов на вопрос о том, как интерпретировать (в терминах причинно-следственных связей и в долгосрочном контексте) состояние данного рынка. Конкурентоспособность национального рынка финансовых услуг, если речь идет о развивающейся экономике, ограничена также «сверху» конкурентоспособностью всей группы формирующихся рынков в сравнении с

группой развитых финансовых рынков. При этом чем ближе, с точки зрения иностранных инвесторов, конкретный формирующийся рынок расположен по степени зрелости к развитым рынкам, тем выше его конкурентоспособность. Более всего это должно проявляться в моменты масштабных финансово-экономических кризисов, когда риски и волатильность формирующихся рынков, имеющих меньшую степень зрелости, должны быть значительно выше, чем у формирующихся рынков, приближенных по зрелости к развитым рынкам.

Финансовая и отраслевая структура макроэкономики. Определяющими для формирования рынка финансовых услуг являются следующие характеристики рынка: дефицит инвестиций, величина налогового бремени, процентные ставки, валютный режим и уровень либерализации цен, степень использования государством внутренних денежных резервов, доля центрального банка в их перераспределении, соотношение между долговым финансированием и собственными средствами и другие факторы. Каждый из указанных выше факторов оказывает множественное, разнонаправленное воздействие на экономику. Так, дефицит инвестиций прямо определяет величину спроса на ценные бумаги. Рост налогового бремени, увеличение доли денежных ресурсов, используемых государством, приводит к уменьшению свободных денежных средств, находящихся в распоряжении коммерческих компаний и населения, что, в свою очередь, оказывает подавляющее действие на фондовый рынок. Высокая доля центрального банка в перераспределении денежных ресурсов имеет своим следствием ослабление денежных потоков, идущих через коммерческие банки, и других финансовых посредников, что приводит к сужению финансового рынка. Валютный режим, степень либерализации цен, процентные ставки прямо определяют ресурсные границы и структуру рынка финансовых услуг: возможности операций иностранных инвесторов на внутреннем рынке и резидентов на внешних рынках, степень спекулятивности рынка финансовых услуг, соотношение между его различными сегментами.

Мировая практика дает множество типов экономик: развивающиеся, аграрные, сырьевые, диверсифицированные индустриальные, развитые экономики, специализированные на финансовых услугах и т.п. При этом очевидно, что отраслевые различия экономик будут определять и существенные отраслевые различия в структуре капитализации финансовых рынков различных стран, в структуре спроса на финансовые активы.

Понятие «финансовой глубины» (financial depth) макроэкономики было впервые озвучено Мировым банком в 80-е годы XX века с тем, чтобы отразить связь между насыщенностью экономики денежными ресурсами, сложностью и разветвленностью финансовой и денежно-кредитной системы, с одной стороны, и темпами экономического роста, с другой. Ключевым показателем «финансовой глубины» считается монетизация хозяйственного оборота, степень его насыщенности деньгами, обычно измеряемая коэффициентами монетизации, т.е. отношение суммы денег и квази денег к ВВП. Было доказано на примере нескольких десятков стран, что чем выше насыщенность хозяйства финансовыми ресурсами, тем, при прочих равных условиях, выше темпы экономического роста (более объемным и диверсифицированным является денежный спрос, более

крупные потоки денежных ресурсов перераспределяются с тем, чтобы финансировать экономическое развитие, не допускается искусственный дефицит денег, ограничивающий инвестиции).

С нарастанием финансовой глубины экономики формируется необходимость во всё более крупных, ликвидных, массовых финансовых рынках, являющихся механизмом перераспределения денежных ресурсов на цели развития. Чем выше насыщенность хозяйственного оборота денежными ресурсами (выше уровень монетизации), тем более сложным является рынок финансовых услуг.

Долгосрочные циклы мировой экономики. Внутрискановые экономические циклы. Длинные волны в мировой экономической динамике, которые исследовали Н. Кондратьев, С. Кузнец, И. Шумпетер и многие другие авторы, захватывают связанное множество стран (индустриальный, а за ним и развивающийся мир). По отношению к ним короткие циклы в национальных экономиках носят частный, более поверхностный характер. Как и в коротких циклах, в силу сущности экономических интересов, связанных с инвестированием в финансовые активы, неизбежно должны возникнуть длинные волны в развитии финансовых рынков, относительно совпадающие с долгосрочными циклами мировой экономики и, как и последние, распространяющиеся на всё более крупные, в меру интеграционных процессов, группы стран. Эти волны должны в долгосрочном периоде оказывать значительное воздействие на объемы, стоимостную динамику, структуру и операционную способность национальных рынков финансовых услуг. Хотя практика формирующихся рынков показывала краткосрочные периоды их роста, накладывающиеся на негативную экономическую конъюнктуру, этот рост неизменно носил спекулятивный характер, заканчиваясь корректировкой рынков. При осуществлении финансовым рынком своей перераспределительной функции базовым экономическим интересом инвестора является превращение высвобожденных денежных средств в капитал, приращение капитала, получение части прибавочной стоимости [10, с. 516].

Другим базовым интересом инвестора является обладание правами на ресурсы, собственность на которые оформляется в виде различных финансовых активов. Такие интересы неизбежно связаны с расширением производства, обеспечением его непрерывности, с упрочением финансового положения хозяйства. Соответственно динамика спроса на финансовые активы следует за экономической конъюнктурой или даже предвидит, насколько опережает ее, если иметь в виду информационную, прогностическую функцию рынка финансовых услуг и зависимость спроса на финансовые активы от массовых психологических ожиданий инвесторов.

Зависимость от ведущих мировых финансовых рынков. Взаимосвязь и взаимозависимость с другими рынками внутри страны. Примерно 50-55% мировой капитализации рынков акций занимают США, что предопределяет доминирующее положение этого рынка и влияние, которое оказывает его динамика на другие национальные фондовые рынки. Семь из более 20 развитых рынков акций (Великобритания, Германия, Италия, Канада, США, Франция, Япония) составляют примерно 80% мировой капитализации. Более 83 формирующихся рынков не превышают 5-7% мировой капитализации. Этот баланс сил предпола-

гает, что доминирует не только рынок США, но и вместе с ним группа рынков индустриального мира. Количественный и качественный рост формирующихся рынков зависит от развитых рынков. В краткосрочном периоде падение развитых рынков вызывает и кризис на формирующихся рынках, обратное же влияние – с существенно меньшей вероятностью. Наоборот, средства инвесторов, покинувшие формирующиеся рынки, могут вызвать быстрый рост стоимости финансовых активов на развитых рынках, во всяком случае в той их части, которая сопоставима по риску и доходности с активами формирующихся рынков, как это произошло в 1997 г.

Кроме глобальной взаимозависимости рынков, рассмотренной выше, должно существовать и более частная взаимозависимость, во-первых, в рамках регионов (инвесторы направляют дополнительные средства в регион, на финансовых рынках регионов начинается подъем), а во-вторых, между рынками, расположенными в разных регионах, которые международные инвесторы считают рынками – аналогами, развитие и динамика которых, должны находиться в сильной взаимосвязи.

Жизненный цикл финансовой услуги, финансовых активов и финансовых посредников. Проблемы в организации рынка. Как и любые другие социально-экономические системы, рынок финансовых услуг имеет свой жизненный цикл – от стадии зарождения (недооцененность активов, высокие риски и волатильность, быстрый рост стоимостных объемов и операционной способности, становление архитектуры рынка) к стадии зрелого роста, стабилизации. А далее возможно накопление проблем, которые бросают вызов самому факту существования рынка. Исследование отечественного финансового рынка должно исходить из того, что этот рынок находится на первой стадии жизненного цикла. Его часто экстремальные характеристики, накопленные проблемы и диспропорции относятся к стадии зарождения рынка, политика его развития относится к задаче перехода в стадию зрелого роста рынка.

Рынок финансовых услуг сам по себе является сложной системой. Накопленные долгосрочные искажения в его архитектуре, диспропорции в организации рынка, сформировавшиеся в течение длительного времени, нарушения принципов его устройства, обеспечивающих выполнение его функций, дисбаланс отдельных элементов и связей между ними, ослабленная операционная способность рынка как системы, вызванная дефицитом ресурсов для его развития, – все эти факторы, действуют на фундаментальном уровне, ограничивая способность рынка финансовых услуг осуществлять перераспределительную и другие функции. С другой стороны, если организация и операционная способность рынка финансовых услуг как системы адекватны выполняемым им функциям, при этом обеспечивается максимально полная реализация таких принципов его устройства, как эффективность рынка, раскрытие информации, отсутствие фрагментарности, честность и справедливость механизма ценообразования, то тем самым создается сильный стимул для инвесторов, эмитентов и финансовых посредников для входа на рынок финансовых услуг, расширения на нем выполняемых операций и оказываемых финансовых услуг, создания более сложных финансовых технологий и продуктов, базирующихся на финансовых активах.

Таким образом, мы выявили и исследовали важнейшие внутренние и внешние императивы влияния на рынок финансовых услуг, определяющих способность рынка выполнять свою основную функцию – перераспределительную функцию и другие функции, что видно из рисунка 2.

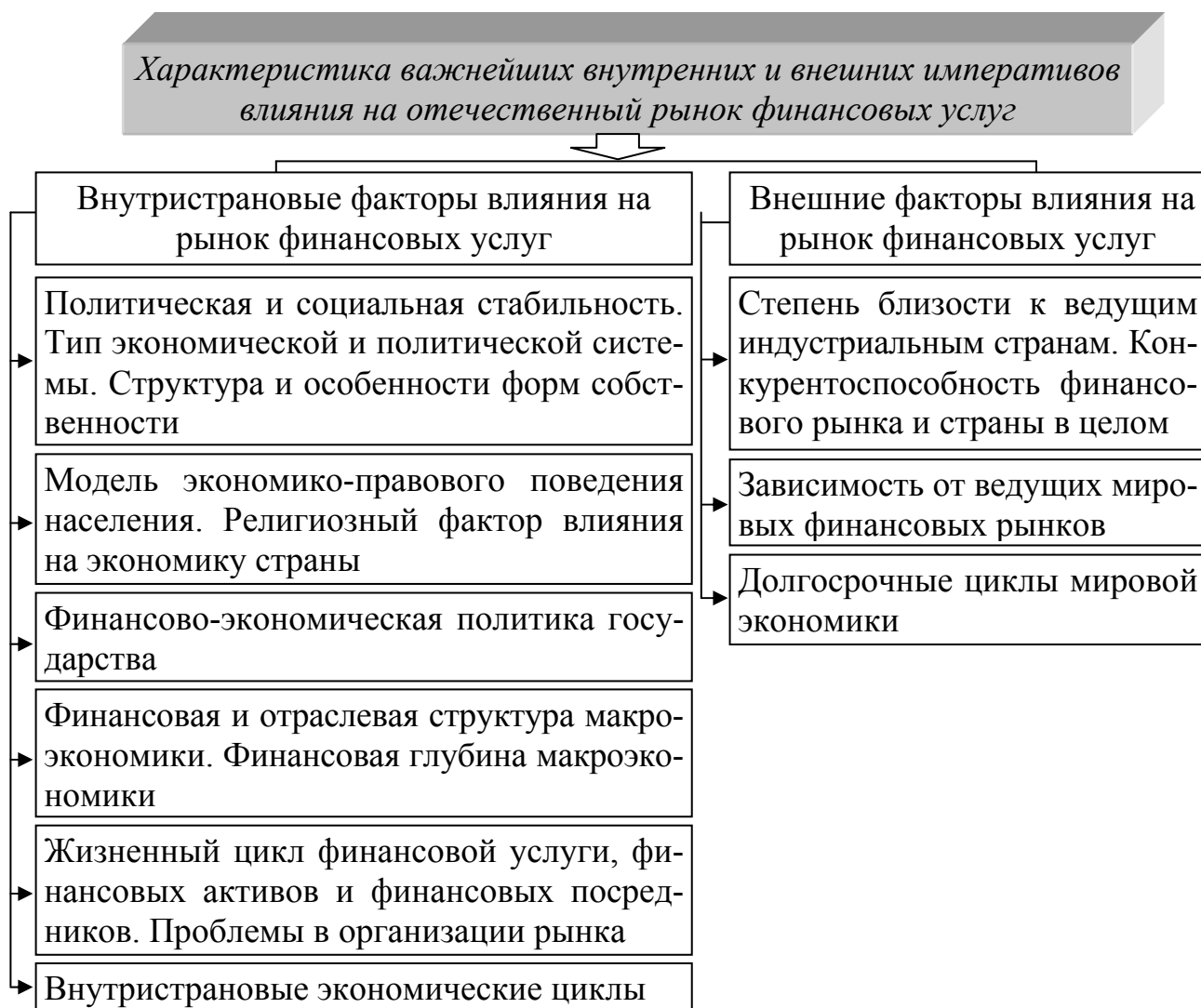

Рисунок 2 – Характеристика важнейших внутренних и внешних императивов влияния на отечественный рынок финансовых услуг

Определив внутренние и внешние императивы, а также характер их влияния на рынок финансовых услуг, приведем пример формирования антикризисной стратегии развития одного из финансовых посредников рынка финансовых услуг в том случае, если рынок не выполняет своей основной функции.

Рассмотрим пример антикризисной стратегии – страховых компаний. Так, антикризисная стратегия предполагает способы и приемы достижения поставленных страховой компанией стратегических целей с учетом факторов внешней, внутренней среды и ближайшего окружения, которые оказывают существенное влияние на их деятельность. Разработка и реализация данной стратегии страховой компании происходит в несколько этапов:

1. *Выявление и оценка факторов внешней и внутренней среды, негативно влияющих на деятельность компании:* отсутствие устойчивого спроса на страховые услуги; условия обязательного страхования отраслей, определенных законодательством; состояние финансового рынка (формирование страховых тарифов) и др.

2. *Проведение анализа и прогнозирование последствия влияния выявленных факторов на состояние страховых компаний.* К числу возможных последствий можно отнести: сокращение линейки страховых продуктов, снижение платежеспособности страхователей, снижение активности страхователей по добровольным видам страхования.

3. *Изменение системы целей:* оптимистический (сокращение количества участников рынка до 20-30 участников в течение 3-5 лет при активной роли западных страховщиков, постепенное усиление тарифной политики, снижение конкуренции за счет специализации страховщиков); пессимистический (сохранение существующей модели рынка, который будет характеризоваться нестабильным ростом, высокой конкуренцией, низким собственным удержанием, слабой капитализацией, распространением фронтирования); реалистический (актуален при снижении позитивных рыночных изменений, происходящих на рынке прямого страхования).

4. *Расширение линейки страховых продуктов.* Расширение происходит путем вывода на рынок программы корпоративного страхования жизни; разработки различных каналов продажи программ страхования; создании собственной IT-инфраструктуры; создание веб-ресурса для финансовых консультантов компании, предоставляющей самостоятельное обслуживание.

5. *Разработка мероприятий для адаптации страховых компаний к кризисным условиям* (таблица 2).

Таблица 2 – Предлагаемые антикризисные стратегии

Страховая компания	Стратегия деятельности	Особенности стратегии
АХА «Страхованья»	«Прибыльный» рост	Увеличение доли на развивающихся рынках
СК «Провідна»	Захват доли рынка	Приоритетность страхования частных лиц
ИНГО Украина	Фокус на прибыль	Построение высокоинтегрированного страхового содружества
ОРАНТА	Захват доли рынка	Стратегия наращивания доли рынка в сегменте классических видов страхования
Украинская страховая группа	«Борьба» за премии	Максимальное привлечение страхователей
АСКА	«Борьба» за премии	Привлечение страхователей по добровольным видам страхования
СК «Универсальная»	«Прибыльный» рост	Расширение линейки страховых продуктов

б. Оценка реализации результатов внедрения антикризисной стратегии с привлечением независимых сертифицированных экспертов, которые занимаются анализом деятельности страховой компании.

Предложенные стратегии позволят выжить страховым компаниям в условиях кризиса и получить положительный финансовый результат, что обеспечит их конкурентоспособность и эффективность деятельности страхового рынка в целом.

Выводы и предложения. Таким образом, для эффективной работы и дальнейшего развития рынка финансовых услуг необходимо сформировать антикризисные стратегии развития рынка, в том случае если рынок не выполняет своей основной функции на основе предложенных и оцененных макроэкономических параметров рынка, а именно, внешних и внутренних императивов, воздействующих на указанный рынок.

В дальнейшем, для эффективного развития рынка финансовых услуг, необходимо:

- делать особый акцент на конкурентоспособность рынка, его возможности привлекать торговую активность, денежные ресурсы и инвесторов, конкурируя с другими формирующимися рынками финансовых услуг и развитыми мировыми финансовыми рынками;

- создать новую роль государства на рынке финансовых услуг, которая выражалась бы в снижении излишней регулятивной нагрузки, прямом участии в выводе на рынок эмитентов, новых финансовых инструментов, стимулировании участников рынка путем установления налоговых льгот, позволяющих развиваться инвестициям в реальный сектор, через рынок финансовых услуг, в сотрудничестве с ведущими отраслями;

- модернизировать структуру рынка финансовых услуг, направленную на рост операционной способности, снижение волатильности и рисков, и тем самым усиливая взаимосвязь между его участниками и внешними рынками;

- создать механизм мониторинга и предупреждения финансовых кризисов, программы действия в чрезвычайных ситуациях, позволяющие ослабить влияние финансового кризиса на экономику и потребности населения, выбрав нужную антикризисную стратегию для отечественного рынка финансовых услуг.

Список литературы / References:

1. Господарський кодекс України: Закон України [від 16 січня 2003 р.] // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, 19-20, 21-22 (із наступними змін. та допов.).
“Economic Code of Ukraine: Law of Ukraine”, dated January 16, 2003, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2003, no. 18, 19-20, 21-22 (with subsequent amendments).
2. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]: Закон України [від 12 червня 2001 р. № 2664-III]. – Режим доступу: <<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=2&nreg=2664-14>>.

- “Financial Services and State Regulation of Financial Services: Law of Ukraine”, dated June 12, 2001, no. 2664-III, Available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=2&nreg=2664-14>.
3. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України [від 23 груд. 2006 р. № 3480-IV] // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 25. – Ст. 67.
“Securities and Stock Market Act: Law of Ukraine”, dated December 23, 2006, no. 3480-IV, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2006, no. 25, Art. 67.
4. Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України [Електронний ресурс]: постанова Кабінету Міністрів України [від 03 лют. 2010 р. № 157] – Режим доступу: <<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=157-2010-%EF>>.
“Regulation on the State Commission for Regulation of Financial Services Markets of Ukraine: Cabinet of Ministers of Ukraine”, dated February 03, 2010, no. 157, Available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?Nreg=157-2010-%EF>.
5. Кологойда О.В. Правове регулювання фондового ринку України: навч. посіб. / О.В. Кологойда. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 320 с.
Kolohoyda, O.V. (2008), *Pravove rehulyuvannia fondovoho rynku Ukrainy* [Rights Ukraine's stock market], Yurinkom Inter, Kyiv, Ukraine, 320 p.
6. Корнеєв В.В. Кредитні та інвестиційні потоки капіталу на фінансових ринках: монографія / В.В. Корнеєв. – К.: НДФІ, 2003. – 376 с.
Korneev, O.V. (2003), *Kredytni ta investytsiini potoky kapitaly na finansovykh rynkakh* [Credit and investment capital flows in financial markets], NDFI, Kyiv, Ukraine, 376 p.
7. Финансово-кредитный энциклопедический словарь / Под общ. ред. А.Г. Грязновой. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 468 с.
Hraznova, A.G. (2002), *Finansovo-kreditnyi entsiklopedicheskiy slovar* [Financial and Credit Encyclopedic Dictionary], Finansy i statistika, Moscow, Russia, 468 s.
8. Унинець-Ходаківська В.П. Роль державного регулювання на ринку фінансових послуг / В. П. Унинець-Ходаківська // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 6. – С. 238-248.
Unynets-Khodakivskiy, V.P. (2009), “Role of state regulation of the financial services market”, *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 6, pp. 238-248.
9. Лозова О.М. Еволюція економічних концепцій державного регулювання економіки / О.М. Лозова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 6. – С. 133-137.
Lozovaia, O.M. (2007), “Evolution of economic concepts of state regulation of the economy”, *Formyvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 6, pp. 133-137.
10. Caves R.E. World Trade And Payments / R.E. Caves, J.A. Frankel, R.W. Jones. – N.Y., 1990. – 516 p.
Caves, R.E., Frankel, J.A. and Jones, R.W. (1990), *World Trade And Payments*, N.Y., USA, 516 p.

Мета. Мета статті полягає у вивченні сучасних тенденцій розвитку національного ринку фінансових послуг, визначенні основоположних імперативів розвитку світового та національного ринку фінансових послуг, а також формуванні антикризової стратегії розвитку.

Методика. У процесі дослідження використовувалися методи теоретичного узагальнення і порівняння, аналізу та синтезу (для виявлення істотних характеристик національного ринку фінансових послуг), методи компонентного аналізу (для формування антикризової стратегії розвитку одного з фінансових посередників ринку фінансових послуг).

Результати. На основі проведеного дослідження визначено основоположні імперативи розвитку світових ринків фінансових послуг. Це інтернаціоналізація фінансових ринків і глобалізація фінансових потоків; посилення концентрації грошово-промислового капіталу; розширення сфери діяльності фінансових корпорацій; активізація торговельної діяльності нефінансових корпорацій з надання фінансових послуг. Виявлено чинники, що визначають суттєві характеристики національного ринку фінансових послуг на макроекономічному рівні, його організаційну та інституційну структуру, а також механізм взаємодії між його елементами (окремими спеціалізованими фінансовими інститутами, фінансовими активами, суб'єктами господарювання, законодавчими органами і певними усталеними зв'язками між учасниками ринку). Запропоновано антикризову стратегію розвитку одного з фінансових посередників ринку фінансових послуг в тому випадку, якщо ринок не виконує своєї основної функції.

Наукова новизна. Виявлено суттєві характеристики національного ринку фінансових послуг, на основі яких сформовано антикризову стратегію розвитку фінансових посередників ринку фінансових послуг, яка, на відміну від існуючих, дозволить вижити фінансовим посередникам в умовах кризи і отримати позитивний фінансовий результат, що забезпечить їхню конкурентоспроможність і ефективність діяльності ринку фінансових послуг в цілому.

Практична значущість. Отримані результати спрямовані на узагальнення сучасних тенденцій розвитку національного ринку фінансових послуг та визначення основоположних імперативів розвитку світового ринку фінансових послуг, з урахуванням яких запропоновано антикризову стратегію розвитку.

Ключові слова: ринок фінансових послуг, імперативи ринку фінансових послуг, фінансові посередники, антикризова стратегія.

Objective. The purpose of the article is to examine the current trends in the national market of financial services, the definition of the fundamental imperatives of the global and national financial services market, as well as the formation of the anti-crisis strategy.

Methods. The study used: Methods of theoretical generalization and comparison, analysis and synthesis (to identify the essential characteristics of the national market of financial services), component analysis methods (anti-crisis strategy for the formation of one of the financial intermediaries market for financial services).

Results. According to the results of the study identified the fundamental imperatives of global financial services markets: the internationalization of financial markets and the globalization of financial flows; greater concentration of monetary and industrial capital; expansion of the activities of financial corporations; activation of trading activity of non-financial corporations, financial services. And also identified factors that determine the essential characteristics of the national market of financial services at the macroeconomic level, its organizational and institutional framework, as well as the mechanism of interaction between its elements (individual specialized financial institutions, financial assets, economic entities, legislative bodies and certain well-established links between the parties market). Proposed anti-crisis strategy for the development of one of the financial intermediaries market for financial services, in the event that the market does not perform its basic function.

Scientific novelty. Identified the essential characteristics of a national financial services market, which is formed on the basis of anti-crisis strategy of financial intermediaries financial services market, which, unlike the existing ones, will allow financial intermediaries to survive in times of crisis and to get a positive financial result, which will ensure the competitiveness and efficiency of the financial services market in general.

Practical value. The results obtained are intended to summarize current trends in the national market of financial services and the definition of the fundamental imperatives of the global financial services market, given that proposed anti-crisis strategy development.

Key words: *financial services market, the imperatives of financial services market, financial intermediaries, anti-crisis strategy.*

Рекомендовано к публикации д-ром экон. наук, проф. Белопольской Т.В. Дата поступления рукописи 16.07.2014 р.

УДК 336.225(477)

Валентина Орлова, д-р экон. наук, проф., Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, Оксана Мелентьєва
м. Донецьк, e-mail: bank@kaf.donnuet.dn.ua

ШЛЯХИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Valentine Orlova, Dr. Sc. (Econ.), Prof.,
Oksana Melentieva

Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhayilo Tugan-Baranovsky, Donetsk, e-mail: bank@kaf.donnuet.dn.ua

THE WAY OF THE TRANSFORMATION OF THE TAX SYSTEM OF UKRAINE TO EUROPEAN STANDARDS

Мета. Дослідження основних напрямків реформування податкової системи, значення нововведень для країни та її населення, розгляд зарубіжного досвіду, який можна застосувати в Україні.

Методика. У процесі дослідження використано такі методи: теоретичне узагальнення, аналіз і синтез, аналіз динаміки кількості податкових платежів України за рейтингом країн, порівняння ставок податків по країнах Європейського Союзу, правове порівняння.

Результати. У дослідженні визначені дискусійні аспекти вдосконалення напрямів трансформації податкової системи до європейських стандартів. Зроблено аналіз кількості податків України, згідно з рейтингом країн, розглянуто ставки деяких податків України порівняно з країнами Євросоюзу.

Наукова новизна. Уточнено науково-методичний підхід щодо трансформаційних процесів у системі оподаткування країни в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Практична значущість. Отримані результати дослідження спрямовані на підвищення ефективності функціонування системи оподаткування України та приведення податкової системи до європейських стандартів і, як результат, вихід України на новий економічний та політичний рівень за рахунок скорочення кількості податків і комплексного реформування чинної системи оподаткування.

Ключові слова. податки, податкові платежі, податкова система, система оподаткування, податкова служба, Державна фіскальна служба України, трансформація, Європейський Союз, податкова звітність.

Постановка проблеми і її зв'язок з найважливішими науковими та практичними завданнями. Сьогодні у податковій системі України відбуваються трансформаційні процеси, які мають неабиякий вплив на рівень життя насе-

лення, розвиток підприємницької діяльності, наповненість бюджету країни тощо. З метою покращення оподаткування в країні та приведення податкової системи до європейських стандартів, а отже, і виходу України на новий економічний та політичний рівень, планується скорочення кількості податків і комплексне реформування системи оподаткування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні питанню покращення системи оподаткування в Україні присвячені праці багатьох вітчизняних науковців, серед яких можна виокремити Ю.Г. Кіцак, Л.Л. Комарицю, Я.В. Литвиненко, О.О. Якубовську. Але саме новітнім трансформаціям податкової системи, які плануються впроваджувати у 2016 р., не приділено належної уваги, що й обумовлює актуальність обраної теми.

Формування цілей статті та постановка завдання. Метою статті є розгляд основних напрямків реформування податкової системи, значення цих нововведень для країни та її населення, розгляд зарубіжного досвіду, який можна застосувати в нашій державі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Згідно з рейтингом країн, оприлюдненим Всесвітнім банком Doing Business, за кількістю податків Україна у 2012 р. стала впевненим лідером. Так середнє підприємство в Україні за рік платить близько 30 (28) видів різних податків (тобто податкових платежів). На те, щоб заповнити відповідну документацію та зробити всі необхідні платежі, співробітники такого підприємства в рік витрачають близько 500 год. У зазначеному році вітчизняні підприємці перерахували в скарбницю 55,5% доходу, з яких 43% – це податки на працю. Банк Doing Business зазначив, що в 2013 р. наша країна зменшила кількість податків і піднялася з 185 місця на 165 позицію. Це стало можливим завдяки впровадженню електронної податкової звітності для середніх і великих підприємців [1].

Державна фіскальна служба України наголошує, що цей рейтинг не відповідає дійсності, оскільки, по-перше, враховується не загальна кількість податків, а кількість податкових платежів на рік, а по-друге, «в останньому рейтингу Paying Taxes-2013 (за підсумками 2012 року) експерти Світового банку, оцінюючи податкову систему України за показником «кількість платежів», зафіксували значний прогрес: від 135 платежів у 2011 році до 28. А середній показник платежів в усіх країнах світу – 27,2, в регіонах Центральна Азія та Східна Європа – 30,4» [2].

Так чи інакше, рейтинг все ж таки частково відображає проблеми податкової системи України, що свідчить про невідповідність стану фіскальної політики держави європейським стандартам, оскільки така кількість податків повинна відображати високий рівень економічної розвиненості держави, інвестиційну привабливість її підприємництва, розгалуженість інфраструктури. Тобто кількість податків є невиправдано високою, що спричиняє необхідність нової системи оподаткування в країні.

Для відображення загальної картини саме розмірів видатків доцільно розглянути ставки деяких податків України порівняно з країнами Євросоюзу, які наведені на рисунку 1 (складено за матеріалами [3-5]).

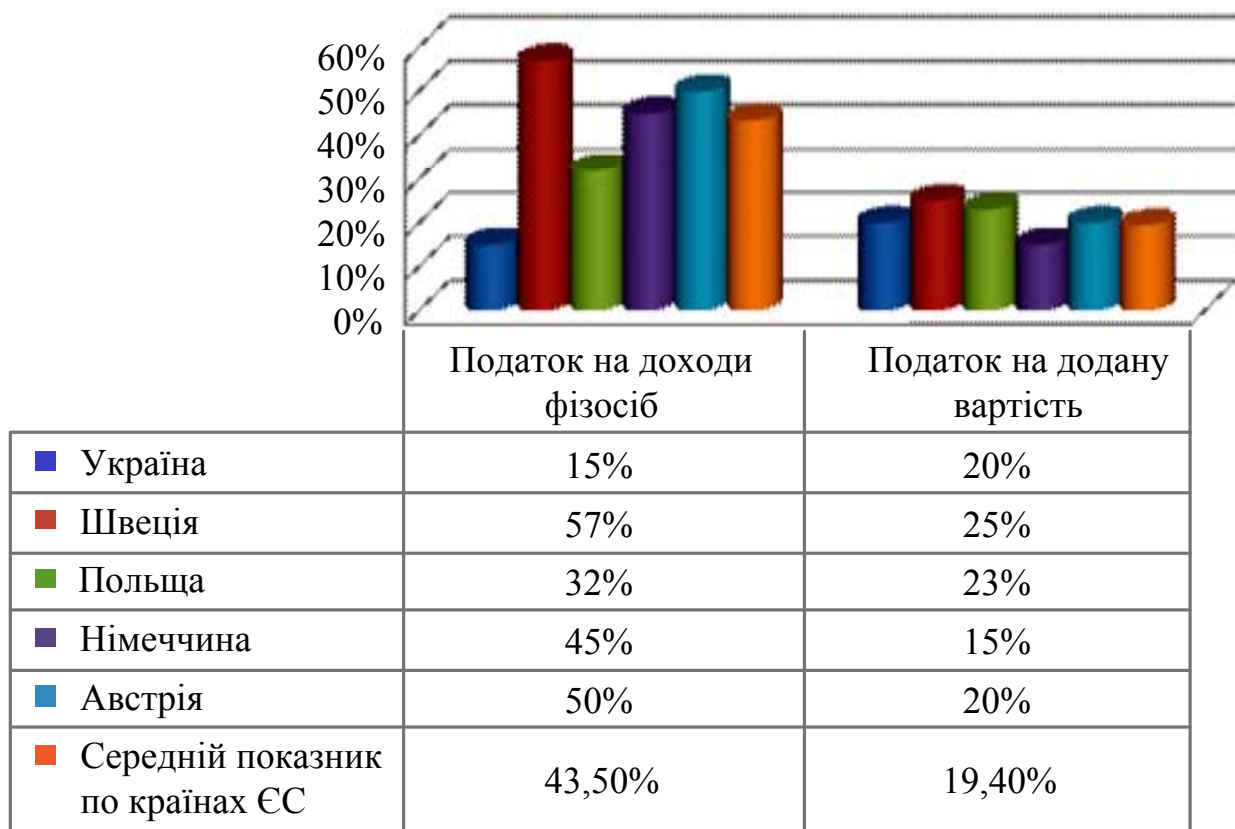

Рисунок 1 – Ставки податків по країнах Європейського Союзу

З цього рисунка можна побачити, що за окремо взятими податками ставки в Україні не є найвищими, а у випадку з податком на доходи фізичних осіб середній показник ставки податку по країнах ЄС значно перевищує ставку податку нашої країни.

Улітку 2014 р. прем'єр-міністр України Арсеній Яценюк розказав про зміни, упровадження яких планується в податковій системі нашої держави протягом 2014-2016 рр. Основні моменти Концепції реформування податкової системи можна побачити на рисунку 2.

Зазначимо, що в провідних країнах світу кількість податків не перевищує десяти, а саме: у Німеччині та Нідерландах кількість податків сягає 9, Іспанії і Португалії – 8, Франції – 7, Швеції і Норвегії – 4. Які саме податки залишаться та які зміни будуть відбуватимуться з податками, що будуть вилучені, наведено на рисунку 3.

Слід зауважити, що новий єдиний податок і податок на нерухомість повністю перейдуть до місцевих бюджетів [6].

Вітчизняні аналітики дотримуються іншої думки щодо податкової реформи. Так, аналітик агентства MPP Consulting Павло Мельник вважає, що після реформування податкової системи країна стане більш інвестиційно привабливою для іноземних інвесторів, тому що тоді вона буде приведена до європейських стандартів, що допоможе бізнесу направити звільнені гроші на модернізацію підприємств. «Зростання інвестицій відіб'ється на нарощуванні товарообігу та збільшенні податкових відрахувань до держскарбниці. Адже бізнесу стане

невигідно працювати за «сірими» бухгалтерськими схемами та виводити гроші в офшори. Набагато дешевше буде платити зарплату й податки офіційно», – говорить експерт.

Зменшити кількість податків з 22 до 8	<p>Запропоновано залишити такі податки:</p> <ul style="list-style-type: none"> – податок на доходи підприємств; – податок на додану вартість; – ресурсний податок; – фіксований сільськогосподарський податок; – податок на доходи фіз. осіб; – акцизний податок; – податок на власність; – єдиний податок
Ввести диференційовану систему ПДВ замість діючої ставки в 20%	<p>Замість діючої ставки в 20% ПДВ пропонується ввести диференційовану систему:</p> <ul style="list-style-type: none"> – для бізнесу (видобуток, виробництво, оптова торгівля) – 7%; – для покупців (роздрібна торгівля) – 17% <p>Очікується залучення додаткових 70 млрд грн до бюджету за рахунок ліквідації тіньових схем, зменшення споживчих цін на 2,5%, зростання на 12% обігових коштів підприємців-виробників, забезпечення прозорості сплати ПДВ</p>
Зменшити ставку ЄСВ до 18% (зараз – 36,77%)	<p>Очікується, що це дозволить:</p> <ul style="list-style-type: none"> – вивести заробітну плату з «тіні»; – збільшити в 2 рази легальний фонд оплати праці, що, у свою чергу, допоможе збільшити доходи місцевих бюджетів
Об'єднати в одному фонді соціального страхування чотири, які працюють на цей момент	<p>Пропонується об'єднання чотирьох фондів соцстрахування, що діють на сьогодні, з метою зниження витрат на їх утримання в рамках боротьби з корупцією:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Фонд соціального страхування інвалідів; – Фонд соцстрахування з тимчасової втрати працездатності; – Фонд соцстрахування на випадок безробіття; – Фонд соцстрахування від нещасних випадків на виробництві та профзахворювань.
Змінити підхід до податку на прибуток підприємств	<p>Змінення підходу до податку на прибуток підприємства з метою залучення інвестицій у розвиток бізнесу.</p> <p>Зокрема, пропонується встановити об'єктом оподаткування тільки прибуток, сплачений як дивіденди акціонерів (зараз податок на прибуток складає в середньому 18%).</p>

Рисунок 2 – Напрями реформування податкової системи України за період 2014-2016 рр.

Керівник податково-юридичної практики Е&У Володимир Котенко дотримується менш позитивної думки, оскільки вважає, що хоча ці зміни і є робочими, але критерії реформи потребують доопрацювання. Протилежною до думки П. Мельника є твердження виконавчого директора ЕБА – Анни Дерев'яноко, що скорочення кількості податків не зменшить податкового тиску, а навпаки, збільшить адміністративні витрати платників податків [7].

Також західні експерти вважають наведені реформи оподаткування більше номінальними, ніж реальними, тому що податки більше трансформуються, а

не скасовуються для платників податків. Американська торговельна палата, у свою чергу, зазначає, що насамперед мають бути переглянуті податки, пов'язані з заробітною платою [8].

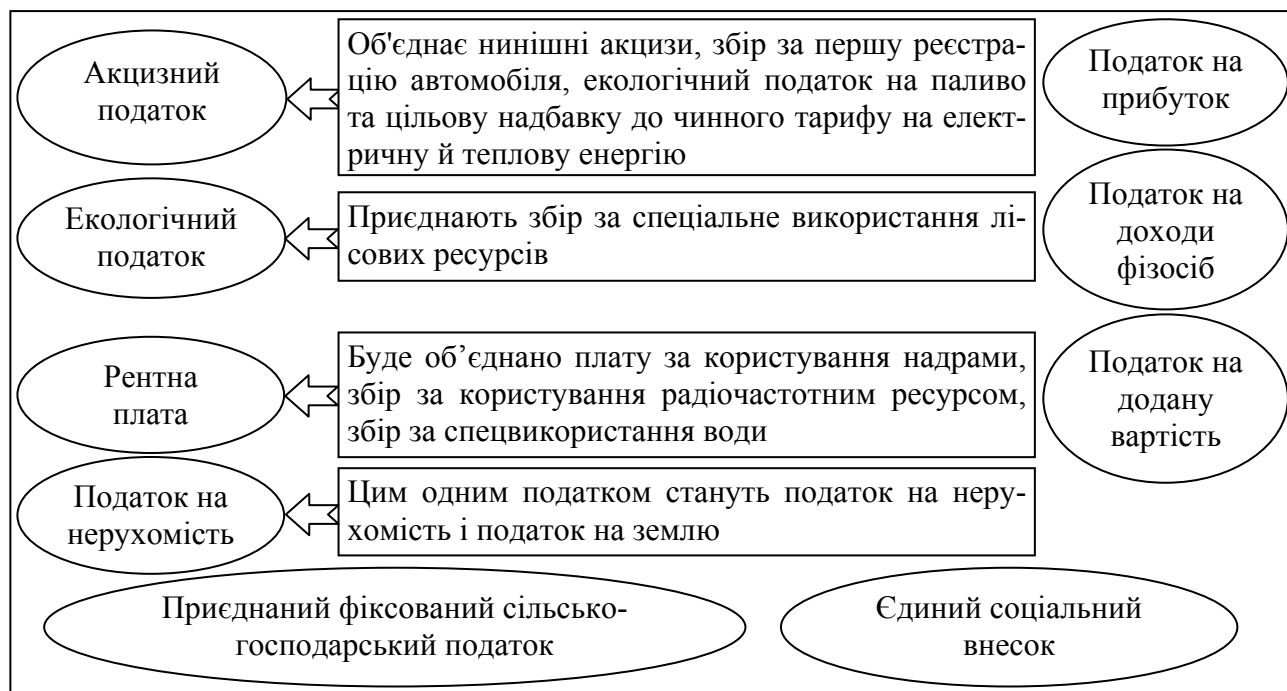

Рисунок 3 – Трансформаційні процеси в системі оподаткування України [9]

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. Отже, ураховуючи думки експертів і зарубіжний досвід, слід сказати, що наведена Концепція реформування податкової системи тієї редакції, яка є зараз, потребує подальшого розгляду, оскільки вона передбачає більше трансформаційні зміни, ніж ті, що дають у практиці застосування податкової системи для платників податків. Бажано зменшити саме ставки податків, а не їх кількість, тому що тільки це сприятиме зменшенню обсягів тіньової економіки в Україні, зменшенню податкової напруги для платників податків. Значною перешкодою на шляху до дієвих реформ у сфері оподаткування на сьогодні слід вважати політичну ситуацію, яка склалася в країні, але це не має бути причиною для відстрочки податкових реформ, тим більше що повноцінне впровадження реформи планується на 1 січня 2016 р. [10, с. 46].

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є розробка методичних рекомендацій щодо підвищення ефективності податкової системи.

Список літератури / References:

1. Рейтинг стран по количеству налогов [электронный ресурс]. – Режим доступа: <<http://makro.at.ua/forum/2-47-1>>. “The ranking of countries by number of taxes”, Available at: <http://makro.at.ua/forum/2-47-1>.
2. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://sta-sumy.gov.ua/media-tsentr/novini/108804.html>>.

- “The official website of the State fiscal service of Ukraine”, Available at: <http://sta-sumy.gov.ua/media-tsentr/novini/108804.html>.
3. Особливості справляння ПДВ у деяких зарубіжних країнах світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.0zd.ru/finansy_dengi_i_nalogi/osoblivosti_spravlyannya_pdv_v_deyakix.html>.
“Features of VAT in some countries of the world”, Available at: http://www.0zd.ru/finansy_dengi_i_nalogi/osoblivosti_spravlyannya_pdv_v_deyakix.html.
4. Податкова реформа: за що платитимуть українці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://ukr.segodnya.ua/economics/enews/nalogovaya-reforma-za-cho-budut-platit-ukraincy-535808.html>>.
“Tax reform: what will pay Ukrainians” Available at: <http://ukr.segodnya.ua/economics/enews/nalogovaya-reforma-za-cho-budut-platit-ukraincy-535808.html>.
5. Зволинський В. Податки в Україні та інших країнах світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.farmer-ukr.com/wp-content/uploads/fermer-9.pdf>>.
Zwolynskiy, V., *Podatky v Ukraini ta inshykh krainakh svitu* [Taxes in Ukraine and other countries of the world], Available at: <http://www.farmer-ukr.com/wp-content/uploads/fermer-9.pdf>.
6. Яценюк озвучив скорочення кількості податків з 22 до 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukr.lb.ua/news/2014/08/06/275352_yatsenyuk_ozvuchil_plan_sokrashcheniya.html>.
“Yatsenyuk announced a reduction in the number of taxes from 22 to 9”, Available at: http://ukr.lb.ua/news/2014/08/06/275352_yatsenyuk_ozvuchil_plan_sokrashcheniya.html.
7. Податкова реформа: в Україні хочуть залишити всього вісім податків (інфографіка) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://ukr.segodnya.ua/ukraine/reforma-hotyat-ostavit-vsego-vosem-nalogov--536370.html>>.
“Tax reform in Ukraine want to leave just eight taxes (infographic)”, Available at: <http://ukr.segodnya.ua/ukraine/reforma-hotyat-ostavit-vsego-vosem-nalogov--536370.html>.
8. Налоговая реформа в Украине не соответствует принципам американского и европейского бизнеса [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <<http://euro.ua.com/reformy/tax/3195-nalogovaya-reforma-v-ukraine-ne-sootvetstvuet-printsipam-amerikanskogo-i-evropejskogo-biznesa>>.
“Tax reform in Ukraine does not correspond to the principles of American and European business”, Available at: <http://euro.ua.com/reformy/tax/3195-nalogovaya-reforma-v-ukraine-ne-sootvetstvuet-printsipam-amerikanskogo-i-evropejskogo-biznesa>.
9. Литвиненко Я.В. Особливості сплати податків в інших країнах світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://books.br.com.ua/15689>>.
Litvinenko, Ya.V., *Osoblyvosti splaty podatkiv v inshykh krainakh svitu* [Especially taxes in other countries of the world], Available at: <http://books.br.com.ua/15689>.
10. Оцінка впливу Угоди про асоціацію / ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України: наук. доповідь / За ред. В.М. Гейця, Т.О. Осташко, Л.В. Шинкарук. – К., 2014. – 102 с.

Geyets, V.M., Ostashko, T.O. and Shynkaruk L.V. (2014), *Otsinka vplyvu Uhody pro assotsiatsiiu / ZVT mizh Ukrainoiu ta YeS na ekonomiku Ukrainy* [Assessment of the impact of the Association Agreement/free trade area between Ukraine and the EU on the economy of Ukraine], Kiev, Ukraine, 102 p.

Цель. Исследование основных направлений реформирования налоговой системы, значения нововведений для страны и её населения, рассмотрение зарубежного опыта, который можно применить в Украине.

Методика. В процессе исследования использованы следующие методы: теоретическое обобщение, анализ и синтез, анализ динамики количества налоговых платежей Украины по рейтингу стран, сравнение ставок налогов по странам Европейского Союза, правовое сравнение.

Результаты. В исследовании определены дискуссионные аспекты совершенствования направлений трансформации налоговой системы к европейским стандартам. Осуществлён анализ количества налогов Украины, согласно рейтингу стран, рассмотрены ставки некоторых налогов Украины в сравнении со странами Евросоюза.

Научная новизна. Уточнен научно-методический подход относительно трансформационных процессов в системе налогообложения страны в рамках Соглашения об ассоциации между Украиной и ЕС.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования направлены на повышение эффективности функционирования системы налогообложения Украины и приведения налоговой системы к европейским стандартам и, как результат, выход Украины на новый экономический и политический уровень за счет сокращения количества налогов и комплексного реформирования действующей системы налогообложения.

Ключевые слова: налоги, налоговые платежи, налоговая система, система налогообложения, налоговая служба, Государственная фискальная служба, трансформация, Европейский Союз, налоговая отчетность.

Objective. Study of the basic directions of reforming the tax system, the value of innovation for the country and its population, consideration of foreign experience, which can be applied in Ukraine.

Methods. In the course of the study used the following methods: a theoretical synthesis, analysis and synthesis, the analysis of the dynamics of the number of tax payments of Ukraine in the rating of countries, a comparison of tax rates in the countries of the European Union, the legal comparison.

Results. The study determined controversial aspects of improving directions of transformation of the tax system to European standards. Analysis of the number of taxes of Ukraine according to the rating of the countries examined rates of some taxes of Ukraine in comparison with EU countries.

Scientific novelty. Sophisticated methodological approach to transformation processes in the taxation system of the country in the framework of the Association Agreement between Ukraine and the EU.

Practical value. The results of research aimed at improving the efficiency of the tax system of Ukraine and bring the tax system to European standards, and as a result, entry into a new economic and political level by reducing the number of taxes and comprehensive reform of the current tax system.

Key words: taxes, tax payments, tax system, tax system, tax service, fiscal service, transformation, European Union, tax reporting.

Рекомендовано до публікації д-ром екон. наук, проф. Сименко І.В. Дата надходження рукопису 19.11.2014 р.

Людмила Сухарева, канд. екон. наук,
проф.¹,
Ірина Пальцун, канд. екон. наук, доц.²

Донецький національний університет економіки
і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
м. Донецьк,
1 – e-mail: dolpila@mail.ru;
2 – e-mail: irene714@yandex.ru

АУДИТ ЯК СИСТЕМА ДІАГНОСТИКИ ЕКОСОЦІОЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН КОРПОРАЦІЇ: АКСІОЛОГІЯ ПІЗНАННЯ

Ludmila Suhareva, Cand. Sc. (Econ.),
Prof.¹,
Irina Palzun, Cand. Sc. (Econ.), Assoc.
Prof.²

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhayilo Tugan-Baranovsky, Donetsk,
1 – e-mail: dolpila@mail.ru;
2 – e-mail: irene714@yandex.ru

AUDIT AS A SYSTEM OF DIAGNOSTICS OF CORPORATION ECOSOCIOECONOMIC RELATIONS: THE AXIOLOGY OF KNOWLEDGE

Мета. Мета статті полягає в обґрунтуванні загальної моделі аудиторського діагностування екоосоціоекономічних відносин, які виникають у процесі реалізації концепції соціальної відповідальності.

Методика. У процесі дослідження використано: теорію господарського порядку і теорію зацікавлених осіб (для уточнення середовища формування екоосоціоекономічних відносин в межах корпорації і за її межами), семантичний аналіз термінології для визначення сутності дефініції «соціальна відповідальність», системний підхід та моделювання (для формалізації концептуальної схеми «соціального» аудиту як системи діагностики).

Результати. На підставі проведеного дослідження обґрунтовано науково-методичний підхід до побудови концептуальної схеми «соціального» аудиту, який дозволяє визначити екоосоціоекономічні відносини корпорації предметною складовою об'єкта аудиторського діагностування стану реалізації концепції соціальної відповідальності у складі об'єктів системно-орієнтованого аудиту.

Наукова новизна. Удосконалено науково-методичний підхід до обґрунтування загальної моделі аудиторського діагностування екоосоціоекономічних відносин, що дозволяє розширити об'єктну складову системно-орієнтованого аудиту за рахунок включення діяльності корпорацій з реалізації обраної стратегії.

Практична значущість. Отримані результати спрямовані на розробку внутрішньо-фірмових аудиторських стандартів діагностування реалізації обраного ступеня підприємствами публічного інтересу до стратегії концепції соціальної відповідальності.

Ключові слова: «соціальний» аудит, «соціальна» відповідальність корпорацій, діагностика.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Аксиологія (axiology – від грецьк.) тлумачиться як філософське вчення про цінності, походження явища, його сутність, функції тощо. У даному випадку мова йде про пізнання окремих сторін, аспектів, сутнісного прояву такого явища, як аудиторська діагностика екоосоціоекономічних відносин корпорацій, які повинні акумулюватися у фінансовій і нефінансовій (соціальній) звітності.

Підтвердженням актуалізації є необхідність вирішення проблеми обґрунтування нового бачення (парадигми) системно-орієнтованого аудиту, предметна складова якого відображає відносини між бізнесом, суспільством і владою на основі вигоди із орієнтуванням на міжнародні стандарти формування корпоративної звітності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні вітчизняні і російські наукові праці, як правило, побудовано на основі аналізу фундаментальних підходів західних практиків до ведення «соціального» обліку, організації «соціального» аудиту в умовах реалізації стандартів AA – 1000 та методики побудови звітності за вимогами GRI (GRI – Global Reporting initiative «Глобальна ініціатива із звітності» і AA 1000 – «Відповідальність» – Account Ability 1000) [3; 6]

При цьому слід зазначити що «соціальний» аудит сприймається як «прикладна частина соціоекономіки. Про це свідчить виступ директора Національного інституту соціального аудиту на міжнародній конференції «Вимір і сприяння прогресу: новий підхід для країн СНД і Східної Європи» [5].

Відсутність фундаментальних досліджень, присвячених обґрунтуванню основних концептів «соціального» аудиту, можливо пояснити:

- по-перше – існуючими протиріччями визначення самого поняття як феномена «соціальна відповідальність бізнесу»; багатомірного прояву соціальної відповідальності бізнесу (корпорації) за окремими підходами до тлумачення цього терміна;
- по-друге – недослідженістю питання предметної складової об'єкта «соціального» аудиту.

Формування цілей статті. Основна робоча гіпотеза нашого дослідження ґрунтується на залежності визначення основних елементів системи аудиторської діагностики від змісту предметної складової сукупного об'єкта.

Мета дослідження полягає в побудові загальної моделі аудиторського діагностування екосоціоекономічних взаємовідносин, які виникають у процесі реалізації концепції соціальної відповідальності (КСВ).

В основу дослідження покладено декілька теорій: теорію господарського порядку, теорію зацікавлених осіб (стейкхолдерів), семантичний аналіз термінології, системний підхід та моделювання.

Для досягнення мети дослідження вирішено такі завдання:

- проведено сутнісний аналіз екосоціоекономічних відносин корпорації як предметної складової об'єкта аудиторської діагностики;
- визначено залежність формування відносин як предмета аудиторської діагностики від прояву концепції соціальної відповідальності;
- формалізовано сукупний об'єкт аудиторського діагностування;
- систематизовано основні елементи «соціального» аудиту як системи діагностування екосоціоекономічних відносин.

Вирішення першого завдання щодо сутності об'єкта аудиторського діагностування має здійснюватися в межах неоінституціональної економічної теорії, сутність якої полягає у трансформації економіки на тлі інституціональних перетворень, які передбачають зміну правил господарювання в соціально-орієнтованій ринковій економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Теоретичними засадами формування екосоціоекономічних відносин, які матеріалізуються поступово в інформації, як фінансовій, так нефінансовій (соціальній) звітності, є симбіоз двох теорій: теорії господарського порядку і теорії зацікавлених осіб (стейкхолдерів). Сутність першої теорії, засновником якої був німецький економіст Вальтер Ойкен (1891-1950 рр.) полягала в забезпеченні такого «господарського порядку», який би гарантував права, свободи та гідність кожної людини. Доктрина соціального ринкового господарства за другою теорією була блискуче втілена вченим і державним діячем Людвігом Ерхардом (1897-1977 рр.), якого називають «батьком економічного чуда» [4].

Саме теорія господарського порядку є фундацією змістовних перетворень в політиці управління і мотивує добровільність вибору стратегії соціальної відповідальності. Дещо пізніше, тобто в шістдесятих роках ХХ століття, формується теорія стейкхолдерів або теорія зацікавлених осіб. Як відомо, відповідно до цієї теорії, за ідеєю Роберта Едварда Фримена, – компанія являє собою в сукупності зацікавлені сторони, інтереси і очікування суспільства. Стратегічне управління як прояв цієї теорії спрямовано на підтримку усталених конкурентних переваг бізнесу.

Проведений аналіз прояву загальної концепції соціальної відповідальності (КСВ), залежно від формування екосоціоекономічних відносин, подано в таблиці 1.

Від добровільно обраної стратегії реалізації КСВ (підходу до тлумачення самої сутності соціальної відповідальності корпорацій) кожною корпорацією, формалізація результатів якого наведена в таблиці 1, підтверджує наступне:

- показники соціальної звітності (інформація, яка підтверджує ступінь реалізації політики соціальної відповідальності, формуються в умовах неоднозначного тлумачення самого феномена КСВ з причини його внутрішнього протиріччя за об'єктивних причин. Звідси виходить, що доцільним є вести пошук і розуміння джерел (витоків) таких відносин, які виникають під час реалізації окремих підходів у комплексі:

- формально-юридичний, соціально-трудоий, з позиції забезпечення сталого розвитку як соціальної політики майбутнього, регіонально-орієнтовний, з позицій благодійності та меценатства, з позицій суспільної справедливості; з позицій абстрактної науково-практичної діяльності.

Це унеможлиблює спроби пошуку відповіді на основі лексико-семантичного аналізу самої дефініції «соціальна відповідальність».

Такий аналіз типів відносин, які іманентні прояви Концепції соціальної відповідальності корпорацій, дає можливість констатувати, що внутрішня сутність самої дефініції СВК полягає у скороченні транзакційних витрат, заснованих на угоді зацікавлених осіб. Окрім цього результати дослідження ступеня залежності формування екосоціоекономічних відносин від прояву концепції соціальної відповідальності корпорацій дозволяють визначити предметну складову об'єкта «соціального» аудиту як відповідність ступеня реалізації концепції СВК заданим чи очікуваним параметрам.

Таблиця 1 – Залежність формування екосоціоекономічних відносин корпорації як предмета аудиторського діагностування від прояву Концепції соціальної відповідальності [розроблено на основі дж. 4]

Підхід до тлумачення сутності дефініції «соціальна відповідальність корпорацій» та його сутність	Характер відносин, іманентних прояву концепції соціальної відповідальності за окремими підходами до тлумачення терміна (в показниках соціальної звітності)
<i>Формально-юридичний.</i> СВК тлумачиться як забезпечення вимог норм права в усіх сферах діяльності, але насамперед у сфері сплати податків	– виконання зобов'язань перед суспільством відповідно норм права. Концепція юридичної відповідальності (показники виконання зобов'язань)
<i>Соціально-трудоий.</i> СВК тлумачиться як втілення соціальної політики корпорації, забезпечення «соціального пакету» та сприяння (матеріальне) вирішенню соціальних проблем	– соціально-економічний. Коло соціальних інтересантів обмежено персоналом корпорації і не підтверджує повноту втілення СВК. Акцент на відповідальності власників перед персоналом (показники виконання зобов'язань перед персоналом)
<i>Регіонально-орієнтований.</i> СВК тлумачиться як спрямованість соціальних ініціатив в першу чергу на вирішення регіональних програм, підтримки екології регіону	– екологосоціоекономічний. Відносини між державою і суспільством. Зобов'язання щодо збереження навколишнього середовища (відповідні показники).
<i>З позицій благодійності та меценатства – філантропія та етика.</i> СВК тлумачиться як надання матеріальної допомоги на підтримку виконання соціальних програм.	– соціальний. Протиріччя ґрунтуються на знищенні акцентів як у бік бізнесу так і навпаки у бік антипатій до прошарку власників капіталу (відповідні показники)
<i>З позицій суспільної справедливості.</i> СВК тлумачиться як плата за розкіш».	– соціальний. Такий підхід породжує взаємовідносини, які ґрунтуються на запереченні положень сучасної економічної теорії (відповідні показники).

Обґрунтування структури сукупного об'єкта «соціального» аудиту має базуватися на дослідженні питань співвідношення об'єкта і предмета аудиту як специфічної практичної діяльності. Як відомо, в теорії пізнання об'єкт розглядається як те, на що спрямована пізнавальна та будь-яка інша діяльність суб'єкта пізнання, а предмет – властивості, притаманні об'єкту, що можуть існувати або не існувати. Дослідження предмета, в нашому випадку екосоціоекономічні відносини, які виникають в процесі обрання і реалізації концепції соціальної відповідальності, дозволяє уявити саме цей об'єкт аудиторського діагностування.

Якщо виходити із твердження, що аудит є однією із форм контролю, то є всі підстави екстраполювати достатньо аргументовану точку зору професора Бардаша С.В. щодо вирішення проблеми співвідношення об'єкта і предмета аудиту.

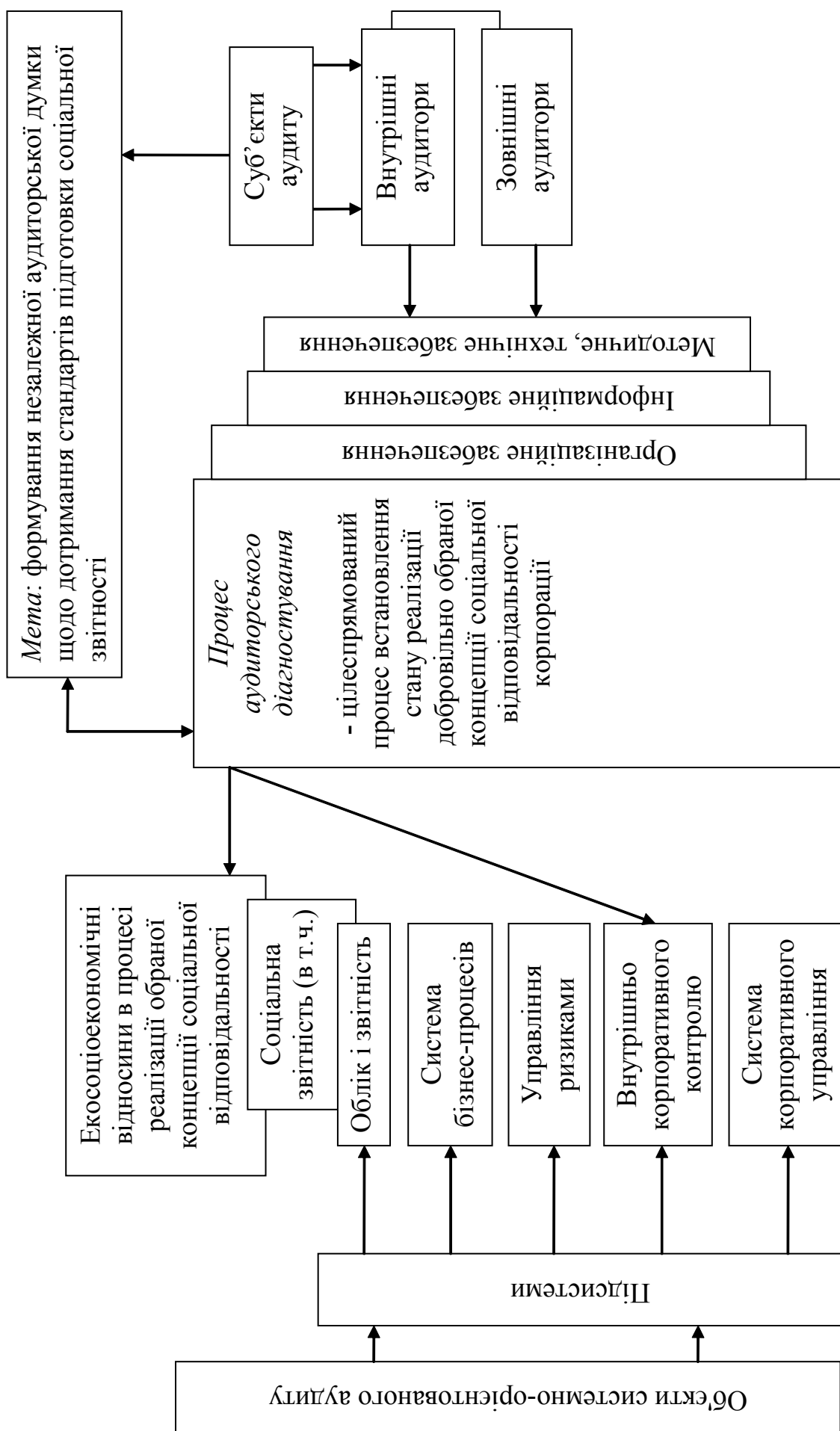

Рисунок 1 – Концептуальна схема «соціального» аудиту як системи діагностики екосоціоекономічних відносин корпорації

Автор підкреслює: «...основна структурна відмінність полягає у тому, що до складу предмета входять лише головні, найбільш суттєві властивості і ознаки об'єкта. Адже як об'єктом контролю це виділена частина об'єктивної реальності, яку можна усвідомити як існуючу матеріально або ідеально... [1, с. 53].

Згідно до запропонованої новітньої парадигми системно-орієнтованого аудиту, об'єктна складова має охоплювати п'ять систем, які генерують основні інформаційні потоки в середовищі компаній публічного інтересу, однією із яких є система обліку і звітності. На нашу думку, в цій інформаційній системі повинна формуватися так звана корпоративна соціальна звітність. З цією метою в західних країнах застосовується такий інструмент накопичення інформації як САУ, який отримав назву «Глобальна ініціатива звітності» [6], основним напрямком діяльності організації є з'ясування корпоративної соціальної звітності і бухгалтерської фінансової.

Саме корпоративна соціальна звітність представляє собою «трьохрівневі звіти» про результати діяльності в економічних, соціальних та екологічних показниках.

Доведення залежності формування екосоціоекономічних відносин від прояву добровільно обраної бізнесом концепції соціальної відповідальності дозволило деталізувати, визначити об'єкт аудиторського діагностування і покласти в основу побудови концептуальної моделі «соціального аудиту» (рисунок 1).

Організаційно-ресурсний потенціал процесу діагностики залежить не тільки від розуміння сутності об'єкта, а й від мети самого процесу діагностики.

Мета аудиторського діагностування стану реалізації обраної бізнесом концепції соціальної відповідальності полягає у формуванні незалежної професійної думки аудитора щодо дотримання стандартів підготовки соціальної звітності.

Підсумовуючи викладене вище, слід зазначити, що побудова концептуальної схеми «соціального» аудиту потребує:

- пошуку і розуміння джерел тих взаємовідносин, які є проявом властивостей соціальної відповідальності корпорацій. Це є більш важливим, чим обґрунтування самого терміна «соціальна відповідальність»;
- визнання екосоціоекономічних відносин корпорацій предметною складовою об'єкта аудиторського діагностування стану реалізації концепції соціальної відповідальності бізнесу;
- побудови структури і змісту показників соціальної (не фінансової) звітності залежно від добровільно обраної концепції соціальної відповідальності.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. На підставі проведеного дослідження обґрунтовано науково-методичний підхід до побудови концептуальної схеми «соціального» аудиту, який дозволяє визначити екосоціоекономічні відносини корпорацій предметною складовою об'єкта аудиторського діагностування стану реалізації концепції соціальної відповідності у складі об'єктів системно-орієнтованого аудиту.

Наукова новизна дослідження полягає в удосконаленні загальної моделі аудиторського діагностування екосоціоекономічних взаємовідносин, що дозво-

ляє розширити об'єктну складову системно-орієнтованого аудиту за рахунок включення діяльності корпорацій з реалізації обраної стратегії Концепції соціальної відповідності.

Отримані результати спрямовані на розробку внутрішньофірмових аудиторських стандартів діагностування реалізації обраного підприємствами ступеня публічного інтересу до стратегії концепції соціальної відповідності.

Список літератури / References:

1. Пустовалова Е. Эффективный комплаенс для успешного бизнеса / Е. Пустовалова // Ремедиум. – 2012. – № 4. – С. 8-11.
Pustovalova, E. (2012), "Effective compliance for successful business", *Remedium*, no. 4, pp. 8-11.
2. Бардаш С.В. Економічний контроль в Україні: системний підхід: монографія / С.В. Бардаш. – К.: Київ. Нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 656 с.
Bardash, S.V. (2010), *Ekonomichniy kontrol v Ukraini: sistemniy pidhid* [Economic control in Ukraine: the systematic approach], KNTEU, Kyiv, 656 p.
3. Дмитренко І.М. Концепція розвитку аудиту корпоративних систем: монографія / І.М. Дмитренко. – К.: Кондор-Видавництво, 2013. – 371 с.
Dmitrenko, I.M. (2013), *Kontseptsiya rozvitku auditu korporativnih sistem* [The concept of audit of corporate systems], Condor-Vidavnitstvo, Kyiv, 371 p.
4. Карагод В.С. Теория и методология международной системы корпоративной социальной отчетности в рамках концепции устойчивого развития: монография / В.С. Карагод. – М.: Издательство РУДН, 2004. – 260 с.
Karagod, V.S. (2004), *Teoriya i metodologiya meghdunarodnoy sistemi korporativnoy sotsialnoy otchetnosti v ramkah kontseptsii ustoychivogo razvitiya* [Theory and methodology of the international system of corporate social responsibility within the concept of sustainable development], Izd-vo RUDN, Moscow, Russia, 260 p.
5. Гирик О. Корпоративна соціальна відповідальність: підручник / О. Гирик [та ін.]. – К.: УБС НБУ, 2009. – 258 с.
Hyryk, O., Denys, O., Dubovik, O. etc. (2009), *Korporativna sotsialna vidpovidalnist* [Corporate social responsibility], UBS NBU, Kyiv, 258 p.
6. Мешков В.Р. Социальный аудит в системе социального управления / В.Р. Мешков // Измерение и содействие прогрессу: новый подход для стран СНГ и Восточной Европы: Материалы междунар. конф., Москва, 29-30 сент. 2008.
Meshkov, V.R. (2008), *Sotsialniy audit v sisteme sotsialnoho upravleniya* [Socio audit in the system of social control], Measuring and promotion Progress: New Approach for CIS countries of Eastern Europe: Materials International conference, Moscow, 29-30 September, 2008.
7. Sustainability Reporting Guidelines (draft), Global Reporting Initiative, Aprie, 2002.
(2002), Sustainability Reporting Guidelines (draft), Global Reporting Initiative, Aprie.

Цель. Цель статьи заключается в обосновании общей модели аудиторского диагностирования экосоциоэкономических отношений, возникающих в процессе реализации концепции социальной ответственности.

Методика. В процессе исследования использованы: теория хозяйственного порядка и теория заинтересованных лиц (для уточнения среды формирования экосоциоэкономических отношений в пределах корпораций и за ее пределами), семантический анализ терминологии для определения сущности дефиниции «социальная ответственность», системный подход и моделирование (для формализации концептуальной схемы «социального» аудита как системы диагностики).

Результаты. На основе проведенного исследования обоснован научно-методический подход к построению концептуальной схемы «социального» аудита, позволяющий определить экосоциоэкономические отношения корпорации предметной составляющей объекта аудиторского диагностирования состояния реализации Концепции социальной ответственности в составе объектов системно-ориентированного аудита.

Научная новизна. Усовершенствован научно-методический подход к обоснованию общей модели аудиторского диагностирования экосоциоэкономических отношений, позволяющий расширить объектную составляющую системно-ориентированного аудита за счет включения деятельности корпораций по реализации избранной стратегии.

Практическая значимость. Полученные результаты направлены на разработку внутрифирменных аудиторских стандартов диагностирования реализации избранной степени предприятия публичного интереса стратегии Концепции социальной ответственности.

Ключевые слова: «социальный» аудит, «социальная» ответственность корпораций, диагностика.

Objective. The object of the article consists in the ground of general model of the public accountant diagnosticating of ecosocioeconomic relations arising up in the process of realization of conception of social responsibility.

Methods. In the process of research: theory of economic order and theory of the interested people (for clarification of forming environment of ecosocioeconomic relations inside the corporations and outside), semantic interpretation of terminology for determination of essence of definition “social responsibility”, approach of the systems and design (for formalization of conceptual chart of “social” audit as system of diagnostics) are used.

Results. On the basis of undertaken study the scientifically-methodical approach to the construction of conceptual chart of “social” audit, allowing to define ecosocioeconomic relations of corporation of subject constituent of object of the public accountant diagnosticating of realization conditions of Conception of social responsibility in composition of objects of the system-oriented audit.

Scientific novelty. The scientifically-methodical approach to the ground of general model of the public accountant diagnosticating of ecosocioeconomic relations, allowing to extend the objective constituent of the system-oriented audit due to including activity of corporations on realization of select strategy is improved.

Practical value. The received results are sent to development of company public accountant standards of diagnosticating of realization of selected degree of enterprises of public interest of social responsibility Conception diagnostics.

Key words: “social” audit, “social” responsibility of corporations, diagnostics.

Рекомендовано до публікації д-ром екон. наук, проф. Сіменко І.В. Дата надходження рукопису 14.11.2014 р.